

**M
A
G
Y
A
R
T
A
N
Í
T
Á
S**

**GVADÁNYI JÁNOS
(1725-1801)**

**2007/5.
NOVEMBER-DECEMBER**

TREZOR KIADÓ

Az alábbi tankönyveinket továbbra is korlátozás nélkül tudjuk szállítani megrendelőinknek.

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-0276 * Fax: 221-6337 * E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.net

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu> (ÚJ CÍM!)

Az árak 2007. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	548	710
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	518	650
TR 0003	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 3–4. osztály	293	360
TR 0004	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály	305	360
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	518	650
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	561	710
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	347	490
TR 0008	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7. osztály	293	360
TR 0009	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 8. osztály	293	360
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára (Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.)	758	850
TR 0011	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	179	200
TR 0012	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 5–6. osztály	379	490
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	179	200
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	179	200
TR 0015	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	179	200
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	895	1100
TR 0017	Hangay Zoltán	Magyar nyelvi gyakorlókönyv	895	1100
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	442	550
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	442	550
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	716	830
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	524	650

MAGYARTANÍTÁS

2007. 5. szám

XLVIII. évfolyam

Módszertani folyóirat

*Megjelenik évente ötször:
január, március, május,
szeptember és november hónap-
ban.*

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon: (1) 363-0276, telefax: (1) 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Egyes szám ára: 350 Ft

Éves előfizetési díj: 1750 Ft

Két példány (azonos címre): 2900 Ft

**Három vagy több példány (azonos címre)
példányonként: 1350 Ft**

Az elektronikus kiadás előfizetési díja: 800 Ft

**A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó
címén, levélben, telefonon vagy telefaxon.**

**Fizetés a megrendelést követően megküldött
számla alapján csekken vagy átutalással.**

Hirdetési díjszabás:

Hátsó borító: 50 000 Ft + áfa

Belső borítók: oldalanként 30 000 Ft + áfa

Belső oldal: 20 000 Ft + áfa

TARTALOM

Széplaki György levele	2
ÉVFORDULÓ	
Vasvári Zoltán: A régi jó Gvadányi köszöntése (Irodalmi fellépése 220. évfordulóján).....	3
IRODALOM	
H. Tóth István: Egy gondolat- és érzelemgazdag nyelvelmélünk az irodalomtanításban (Ének László királyról)	7
H. Tóth István – Vasvári Zoltán Egy drámaíró nemzedék előfutára: Christopher Marlowe	10
Martinák Jánosné: József Attila és Radnóti Miklós naplója.....	12
Szentkúti Károlyné: Orbán Ottó A holló című versének elemzése	15
IRODALOMTANÍTÁS	
Juhász Ivett: Ismeri-e a „jó” és a „rossz” világát a János vitéz című műből?	17
Homa-Móra Éva: Muhi Andrással a Paca cár ellen (Varró Dániel <i>Túl a Maszat-hegyen</i> című verses meseregénye az általános iskola 5. osztályában).....	19
Tímár Zsuzsanna: Ady Endre: Valaki útravált belőlünk. (<i>Óraterv, 11. évfolyam</i>).....	28
NYELVMŰVELÉS	
Holczér József: Más ikon!	33
Dóra Zoltán: Élhető város.....	34
HÍRADÁS	
Bozsik Gabriella: Országos anyanyelv-tanítási verseny az egri főiskolán	35
KÖNYVSZEMLE	
A. Jászó Anna: Józsa Krisztián (szerk.): Az olvasási képesség fejlődése és fejlesztése	36
ÖTLETTÁR	
Raázt Judit rovata	39
E számunk szerzői:	
Bozsik Gabriella, tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Eger ♦ Dóra Zoltán, tanár, Vác ♦ Holczér József, tanár, Kecskemét ♦ Homa-Móra Éva, tanár, Eger ♦ A. Jászó Anna, tanár, ELTE BTK ♦ Juhász Ivett, tanár, Szeged ♦ Martinák Jánosné, ny. tanár, Sárospatak ♦ Raázt Judit, tanár, ELTE BTK ♦ Szentkúti Károlyné, tanár, Mo- sonmagyaróvár ♦ Széplaki György, tanár, ELTE BTK ♦ Tímár Zsuzsanna, egyetemi hallgató, ELTE BTK ♦ H. Tóth István, vendégtanár, Károly Egyetem, Prága ♦ Vasvári Zoltán, tanár, Budapest	

„ÉDES NÉNÉM!”

Kedves Barátom!

„egynehány rendbéli leveleidet vettem, olvastam, és választ is adtam reájok”. Tettem ezt akképpen, mint Mikes, ha kevesebb éven át és ha sokkal szerényebb célokkal történt is. Ő az ország, a haza sorsát, Rákóczi fejedelmét és a magáét is belefoglalhatta az „édes néném”-nek írott leveleibe, nekem, nekünk kevesebb jutott, „csak” az irodalomtanítás ügye. A címzett Te voltál, akár létezhetél is, ám bízom benne, voltak olvasóink számosan, akik úgy érezték, nekik is szól. S talán olyan olvasóim is akadnak már, akik a levéllel kapcsolatos kezdeteket sem ismerik, búcsúzóul hadd idézzem fel, hogyan is indult.

1993-ban, már túl az ötvenen, gyakorló magyartanárként és főiskolai módszertanosként egy cikksorozat terve fogant meg bennem; úgy szólni az irodalomtanítás napi, gyakorlati kérdéseiről, hogy az élő problémákat vessen fel, és mentes legyen a tudományos nagyképűségtől. Olyan formát kerestem, amely mintegy széljegyzetként felvethet aktuális kérdéseket, majd megoldást is felmutatva, a szó nemes értelmében: oktat. Az előbbivel semmi gondom nem volt, benne éltem a gyakorlatban, tapasztalataimat legalább tíz iskolából szereztem kollégáktól és a meglátogatott tanítási órákon. De oktatni? Kit és hogyan?

A rendszerváltozás, az oktatást is érintő, mindenkit felbolydító része (ma már történelem?) rendezett, átszervezett, áttervezett, szabályozott, felszabadított, magára hagyott..., sorolhatnám. Új ismereteket, fogalmakat, több tucatnyi új tankönyvet zúditott rá a tanárookra... nem győztük tanulni! Ilyen körülmények között oktatni? Ráadásul egy folyóiratban, amely a tanárok barátja, segítője kíván lenni? Majdnem elvettem a cikksorozat ötletét! S akkor találkoztam egy régebben végzett hallgatómmal. Beszámolt tanítási élményeiről, gondjairól. Egy apróbb dologban tanácsot is kért. Nem volt egyedi az eset, máskor is megtörtént, mégis ettől a perctől fogva érlelődött bennem a cikksorozat leendő formája. Legyen kezdőknek szóló útmutató? Volt hallgatóim utógondozása nyilvános, folyóirati változatban? Mini módszertan egy tervszerű gondolatmenet vagy tematika formájában? Azután újabb kérdés merült fel: Hogyan lehetne mégis mindenkihez szólni, azokhoz, akiknek szívügye az irodalomtanítás? Megszólítani őket!

Így valósult meg a fiktív levél ötlete. A megszólított az én kedves Barátom, aki lehet bárki...

Az első néhány levél megmutatta, érdemes a levélben kötelezően felül is, némi kölcsönösen fenntartott személyességet, történeti folytonosságot beletenni a levelekbe. Nem tagadom, ez már a szépirodalom határait súrolta. Szóval belemelegedtem, a rovat megindult, állandósult. Most, amikor a levelek írását, szándékom szerint, befejezem, a jelenlegi már a 71. levél.

S mert a tanítás napi munkáját is befejeztem, egészen nyugdíjba vonultam, illőnek látom a szerénységet; nem szólni arról, amiben már nincs élő gyakorlatom, tapasztalatom.

Kedves Barátom! Ha Isten éltet, megvalósul közös ötletünk eredményeképpen a 14 év alatt írt levelek gyűjteményes kiadása. A bemutatóról majd értesítek, de remélem, addig is találkozunk. Személyre szólóan itt már nem írok neked, ám egy tervezett új rovatban még szeretném közre adni közösen szerzett tapasztalatainkat.

S ha már Mikestől kölcsönöztem a formát, hadd idézzem őt, búcsúzóul: „Micsodás a világ! Mennyi változáson mentem már által”, mondhatnám én is Mikes szavaival, s ebben az ok nem az éveimnek magas száma, hanem a kor, amelyben élünk.

Neked és kedves családodnak kívánok minden jót: erőt, egészséget, munkában örömet, szépséget, gondban, bajban hosszú túrást, személyes és közösségi boldogulást, boldogságot!

Tisztelettel öreg barátod:

Széplaki György

Vasvári Zoltán

A régi jó Gvadányi köszöntése (Irodalmi fellépése 220. évfordulóján)

„Nyugodjék kegyelmed csendes békességgel!
Appetitusomat ha korcs magyarok el-
Rontják: mulatok a kegyelmed könyvével,
Könyvének igazi magyar beszédjével.”
(Petőfi Sándor: A régi jó Gvadányi)

1725. október 16-án született a Borsod megyei Rudabányán Gvadányi József.

Szülőfalujának hagyatéka élete utolsó másfél évtizedében kibontakozó irodalmi munkásságának, már a maga korában is kissé régiesnek ható költői nyelvének palóc dialektusa. Gvadányi soraiiban mindig ott érezzük nyelvjárásunk, a palóc összetéveszthetetlen ízeit.

Pedig Gvadányi éppen hogy nem büszkélkedhetett palóc ősökkel. Családjá az arezzo-i olasz *Guadagni*-ak főnemesi családjából származott Magyarországra. A családtörténet szerint a dédapa, *Alessandro de Guadagni* telepedett meg először nálunk, aki generális volt – mint később a költő dédunoka is –, és vagyontalan. A Gvadányiakból katonadinasztia lett Magyarországon. A dédapa III. Ferdinánd seregében harcolva Szentgotthárdnál esett el 1646-ban. Fia, a szendrői végház főkapitánya vitézsége és szolgálatai jutalmaként 1686-ban grófi címet kapott, majd a Forgách családdal kötött házasság révén 1687-ben magyar alattvaló lett. Gvadányi édesapja, János feleségével, báró Pongrácz Eszterrel Rudabányán telepedett meg, itt született tizenegy gyermekük, akik közül a későbbi költő-generális volt az elsőszülött.

Gvadányit két dologgal szokás jellemezni: konzervatív (még jobb szó, hogy tradicionális) és neofita buzgóságával tüzes magyar nacionalista (ami békésen megfér Habsburg-hűségével). Ám valószínű, hogy jobban érthető életműve, ha ismerjük gyermekkorát és katonai pályáját.

A frissen asszimilálódó és nem túlságosan vagyonos Gvadányi családot a felvidéki ősi főúri familiák minden bizonnyal lenéző távolságtartással kezelték, és nemigen vették be maguk közé. Így a család a magyar vidéki köznemesség körében és életformájában élt. Gvadányi gróf léteére éppen a köznemesi mentalitás kifejezője. Lényében és munkásságában nyoma sincs arisztokratizmusnak.

Jellemző mozzanat, hogy a tízéves kisfiút nyilvános iskolába, a jezsuiták gimnáziumába íratják – ez nem vall főnemesi életvitelre. Az egri gimnázium öt osztályát jeles eredménnyel végzi Gvadányi. A tehetséges kisdiák itt szereti meg a verseket és a verselést. Nyelvi talántuma már ekkor megmutatkozott: feljegyezték róla, hogy három óra alatt 100 latin distichont írt. Egrri gimnáziumi éveinek élményei egyébként ott vannak 1793-ban megjelent *Rontó Pálja* negyedik cikkelyében:

„Szülőim erántam tanácsot tartottak,
Jó útra hozzanak, azon iparkodtak.

Azt végzék, hogy engem messzére adjanak,
És a jezsuiták kezekre bizzanak.

...

Poéta voltam már, e tudományt tudni
Kedvem volt, mert úgys jól tudtam hazudni.

Nagyon igyekeztem mindenképp tanulni,
Társaimat hamar kezdtem is fel-múltni.

Professzorom látván tanuló kedvemet,
Mindenképp éleszté igyekezetemet. –”

Ha már felütjük Gvadányi műveit, rögtön szemünkbe ötlük, hogy mennyire hiányzik belőlük az általa annyira tisztelt Gyöngyösi István – „...miolta a Magyar Haza áll, még oly magyar poétát e vi-

lágra anya nem szült, mint néhai Gyöngyösi István úr, T N Gömör vármegyének viceispánja vala, és talán mondhatom, egyhamar ilyet nem is fog szülni” – eleganciája, csiszoltsága, rafinált nyelvi díszei, finom célzásokat tartalmazó mitológiai párhuzamai. Témaválasztása és kidolgozása is páriás, néha egyenesen közönséges. A dilettáns Gvadányi felvállaltan szórakoztatni is akart.

Művei alapján kevéssé művelt, parlagi jelenségnek is tarthatnánk. Pedig Gvadányi egyetemet is végzett. A bölcséletet a nagyszombati egyetemen hallgatta, és 19 évesen 162 tanuló társra közt mint elsőt avatták baccalaureussá.

Gvadányi a család hagyományait és a maga lelkének hívó szavát követve katonai pályára lépett. Döntésében nyilván egzisztenciális szempontok is szerepet játszottak, hisz a reá váró örökség bizony csekély volt.

De az is igaz: jelleméhez, habitusához, sőt kedélyéhez jól illett a katonáskodás, még ha később olykor fel is panasolta sok-sok évi hadi megpróbáltatásait:

*„A dicsőség mellett szenvedtem inséget,
Türtem szomjúságot és olykor éhséget,
Csattogó hideget, rekkent melegséget,
Lórázást, meghányást, sok rendetlenséget.”*

Szolgálatát a gyalogságnál kezdte zászlótartóként, ezt a legalacsonyabb tiszti rangot mint főnemes a hadseregbe lépve automatikusan megkapta. Azonnal belekerült Mária Terézia örökösödési háborújának forgatagába (1741–48). Vitézül megállta helyét Európa különböző harcterein: Sziléziában, Csehországban, Poroszországban, Olaszországban és Franciaországban. Ekkor már hadnagy. 1746. november 30-án ezredével a Var vizéig jutott, és azon át francia földre tört, fogásba esett, majd rövidesen kiszabadult. 1747 februárjában bal lábán meglőtték, Savonában gyógykezelték, májusban jelentkezett újra a seregnél. Nemsokára főhadnaggyá léptették elő. A béke megkötése után hazatért, és távoli rokona, *Gvadányi Ascanius márki* eszéki ezredében lett kapitány. 1751 decemberében a Baranyay lovasezredbe lépett át mint százados kapitány. Az ezred Nyitra megyében állomásozott, ahol megismerkedett *Horeczky Franciska* bárónővel, akit 1752-ben feleségül vett. Az asszony néhány esztendő múlva meghalt, három gyermeket hagyva férjére.

Gvadányit ismét táborba szolgáltatta a hétéves háború. Többször kiűntette magát vitézségével, és tovább emelkedett a ranglétrán. Nevezetes haditette volt, amikor 1757. október 16-án részt vett *Hadik* tábornok vakmerő támadásában, mellyel meglepte és megsarcolta Berlint. Gvadányi a balszárny elővédjének élén elsőként lovagolt be a potsdami kapun. 1758-ban már őrnagy, 1765-ben pedig alezrederessé nevezik ki.

Az 1763-as hubertsburgi béke nemcsak a hétéves háborúnak vetett véget, hanem Gvadányi húszéves harctéri szolgálatának is. Még újabb húsz esztendőt katonáskodik, de ez már a békeévek nyugalmas, kedélyes, mulatságos kalandokkal, vidám társasággal és dévaj tréfákkal teli helyőrségi szolgálata. Ezek az esztendők nagyrészt Magyarország északkeleti részén, Bereg, Ugocsa, Szatmár és Máramaros vármegyékben telnek el. Kései írói munkásságára nézve ez a legnagyobb jelentőségű szakasza életének.

Már a fiatal Gvadányi is olvasó, szépen hegedülő, művelt tiszt volt. A hadtudomány is érdekelte, később maga is írt ilyen munkát (*A mostan folyó török háborúra czélzó gondolatok...*, *Pozsony és Komárom, 1790.*; *Nándor Fejér várnak meg vétele...*, *Pozsony és Komárom, 1790.*) Diákkori verselő tudományát a seregben is hasznosította, alkalmilag már ekkor is írogatott, de ezek a korai költői kísérletei nem maradtak fenn. „*Megvallom, hogy én, mivel a poézisi tudományba eleitül fogva gyönyörködtem, valamint munkáltam, de előre által nem láttam, hogy elmémnek csekély szüleményei valaha a közönség előtt kedvességet nyerhetnének, azért is azokat mihent azoknak megküldöttem, akiket illettek, azonnal munkáimnak töredékeit elszórtam, vagyis fojtásokra használtam*” – emlékezik később a már ünnepezt költő. Milyen jellemző! A vitéz katona fegyvere töltésénél fojtásnak hasznosítja kis poétikai rögtönzéseit. A művelt nemes ember, a diák, az értelmiségi elképzelhetetlen a korban némi versfaragó készség nélkül, de erre különösebben nem büszke.

Gvadányi dilettáns maradt mindvégig, élete utolsó másfél évtizedében is, amikor sikeres és híres költő lett.

1783-ban vezérőrnagyi (generális) kinevezéssel nyugalomba helyezték. A Nyitra megyei Szakolcán telepedett le, ahol anyai jószágai feküdtek. 1785-ben a főtérén álló házukat barokk stílusban újjáépíttette, majd újra nősült, *Szelezky Katalinnal* kötve frigvet.

Gvadányi a megérdemelt pihenő éveket kertészkedéssel, olvasgatással, téli vadászatokkal és nyári fürdőzéssel kezdte. Élte a kor jómódú nemes emberének szokásos életét. Ám egyszer csak a verselgetést a gimnáziumban kezdő, majd unalmas kvartélyokon folytató, 62 esztendő nyugalmozott generális úgy gondolja, műveivel a közönség elé is ki kell állnia. Hozzáfog már kéziratban létező írásai kiadásához, és újak alkotásába kezd. Sőt írói kört is szervez maga köré, ha kissé megmosolyogni valót is, verselgető özvegyasszonyokból, akiknek verseit segíti megjelentetni (*Unalmas órákban, vagy-is a' téli hosszú estvéken való idő töltés*, Pozsony, 1795). *Molnár Borbála* szegény özvegyasszony és *Fábián Julianna*, komáromi nemes csizmadia mester özvegye a kör tagjai, továbbá ifjúkori barátjával, *Csizi István* nyugalmazott főstrázsamesterrel folytat „költői” levelezést.

1787-ben Pozsonyban kiadta *A pöstényi fürödés* című tréfás költeményét. Ez az első nyomtatásban megjelent munkája, akárcsak a ponyvakiadványok, névtelenül és fiktív helymegjelöléssel (*Nyomatattott Tsbörtsökön, a Caspium tenger partján*) látott napvilágot. A verses elbeszélés vasok humorral részletezi egy fürdőkúra eseményeit. „*A megverselt, mulatságosnak szánt, tréfás esetek, kibabrálások világában vagyunk. A barokk tradíciók is csak a félig népi, félfolklorisztikus régióba alászállott formájukban érvényesülnek. (...) A könyvecske a nyers, ösztönös, sőt alantas mulattatás céljából készült.*” – írta *Julow Viktor* a műről.

Következő munkája, az 1787–88-ban született, de csak 1790-ben, ismét névtelenül közrebo csátott *Egy falusi nótáriusnak budai utazása*, melyet kiemelkedő főművének tekinthetünk. Gvadányi egy visszavonhatatlanul letűnt korszak utolsó költője. Ám ez a műve máig élvezetes olvasmány maradt. „*Amit veszített aktualitásában, azt megnyerte a régiség zamatában*” – állítja róla *Szerb Antal*. Előző művéhez képest valami igazi irodalmi felszárnyalásként és bámulatos megtisztulásként hatnak sorai, melyeket maga a szerző így jellemezett: „*de a négy sor versekkel való munka fontosságot, érett nehézséget és méltóságot foglal magában.*” Gvadányi e műve már sem nem anekdotázás, sem személyes élmények pusztán mulattató célú előadása, hanem összefüggő történet, nagyobb ívű cselekménnyel és átgondolt kompozícióval. Gvadányi társadalmi hatást akar kifejezni, eszméit megismertetni és nevelni, a szórakoztató szándék mindezeknek rendelődik alá. Az elbeszélés főszereplője *Zajtay uram*, a peleskei nótárius.

„*Tekéntetes, nemes Szatmár vármegyében,
A kecségés Szamos-víznek lementében
Lakásom énnekem van Nagy-Peleskében,
Nótárius vagyok ennek helységében.*”

A nótárius alakjának megformálásához Szatmár megyei állomásozásának élményei döntően hozzájárultak. 1765 és 1768 között Zajtán szállásolt. A környéken kalandozva sokszor megfordult Nagy-Peleskén, melynek földesura, *Becsky György* jó barátja volt. A zajtai emlékek és Becsky alakja szolgáltatták későbbi epikájának anyagát. A mű története röviden ennyi: A nótárius, aki még sohasem járt Budán, elhatározza, hogy felutazik, megtekinteni Mátyás híres palotáját, és jó nótáriusként tájékozódni akar a törvénykezés korszerű formájáról.

„*Budán, ha meglátom Táblák szisztémáját,
Mint foly, majd felveszem annak a formáját,
Ha onnét megtérek: falunak tábláját
Úgy fogom intézni a cynozuráját.*”

Már útja Budára is tele van mulatságos kalandokkal: kutyák kergetik meg, bika rémíti, vasas németek megtáncoltatják, beleesik Csörsz árkába. Komikus alakként érkezik meg Budára, de hir-

telen kiderül, hogy mégis ő az igaz magyar ember képviselője. „Egy nép képviselőjének nem kell feltétlenül méltóságtejesnek lennie. A nótárius Pesten találja meg igazi hivatását: goromba, de hatékony szavakban figyelmezteti a pestieket, hogy ruhában, nyelvben, modorban mennyire elvesztették nemzeti bélyegüket” – írja Zajtay uramról Szerb Antal. Gvadányi kifakadásának a nótárius képében nagy nyomatókat adott az, hogy a magyarság számára a korszakban az idegentől való elzárkózás bizonyos körökben komoly alternatívának tetszhetett.

Gvadányi műve nagy siker lett, a siker fokát jelzi, hogy a 19. század végéig öt kiadást ért meg. Görög István már 1813-ban színpadra alkalmazta, igaz csak kétszer adták Pesten, Gaal József pedig 1838-ban *A peleskei nótárius* című vígjátékában dolgozta fel Gvadányi témáját. Gaal nótáriusa azonban már kivetnivaló maradt, aki éppen azáltal komikus hős, mert túlszáguldott rajta és nézetein a világ. A sikernek maga Gvadányi sem tudott ellenállni, megírta a történet folytatását *A falusi nótáriusnak elmékedései, betegsége, halála és testámentoma* (Pozsony, 1796) címmel, immár kétsoros versekben. De ahogy az már lenni szokott, a fő mű színvonalát nem tudta megismételni.

Gvadányi még írt egy jelentősebb művet, a *Rontó Pálnak, egy magyar lovas közkatonának és gróf Benyovszki Móricnak életek leírása* (Pozsony és Komárom, 1793) címűt. E verses elbeszélésében lényegében két történetet kapcsol lazán össze a szerző: az első rész Rontó Pál sajtókeresztúri parasztfüi története születésétől katonakalandjáig, tele önéletrajzi utalásokkal, míg a második rész központjában Benyovszki Móric, minden idők legnagyobb magyar kalandora áll. Művészi színvonalában csak az első rész közelíti meg a *Nótáriust*. E művét is páros rímű tizenkettősben írta, abban a versformában, amely ellen a *Nótárius*ának Előljáró Beszédében oly elszántan hadakozott.

Utolsó nagy vállalkozása egy tudományos ismeretterjesztő mű volt. 1796-ban kezdett hozzá *Millot abbé* Magyarországon az 1770-es évektől kezdve ismert világtörténetének fordításába. A monumentális műből hat kötet fordításával készült el (*A világnak közönséges története*, 1–6. Pozsony, 1796–1803), a befejező három kötetet *Kis János* (7. kötet, 1805) és *Sikos István* (8–9. kötet, 1809–11) készítették el.

Omnis mutatio periculosa: minden változás veszedelmes – hirdette ünnepélyes pátosszal Gvadányi a *Nótárius* előszavában. Valószínűleg megsejtette a jövődő változásokat, pedig ő úgy vélte, hogy ami régi, az mindig jobb, s aki öregebb, annak eleve igaza van.

1801. december 21-én hunyt el Szakolcán. Az 1860-as évektől porai a család rohoi sirboltjában nyugszanak.

Gvadányi sok, erős szállal kapcsolódott születésétől haláláig a Felvidékhez. Ő volt az, aki az első irodalmi palóc figurát életre keltette *A mostan folyó országgyűlésnek satyrico criticé való leírása* (Pozsony, 1791) című művét *egy Istenmezején lakó palócnak szinlelése alatt közreadva*. Az irodalmi primátus mellett e költeménye azért is nevezetes a tudomány számára, mert majd' három évtizeddel az első palócokról szóló szakmunka, *Szeder Fábán* híres, 1819-ből származó tanulmánya előtt megnevezett egy azóta folyamatosan palócnak tartott községet, a Mátra északi előterében fekvő Istenmezejét.

Nem véletlen az sem, hogy *Nótárius*ának előszavában a következőket olvashatjuk: „Minap egy régi jó barátom ezen versekbe foglalt Budai Utazást Borsód vármegyéből (...) küldötte hozzám.” Valószínű, nem tévedünk, ha ebben a Borsod megyei barátban saját magának, a rudabányai születésű Gvadányinak az alteregóját véljük felismerni.

Gvadányi palócát talán hamarosan elfeledték az olvasók, mégis a *jó öreg* volt az előfutára a palócság pár évtized múltán induló felfedezésének, egy olyan népcsoporténak, amelyet Gvadányi szellemében a kortársak az ősi, romlatlan magyar kultúra letéteményesének tekintettek.

Aztán egy évszázaddal Gvadányi palócának megszületése után újra a szépirodalom híres alakjai lettek a palócok. De ez már egy másik történet...

Most jelent meg!

A. Jászó Anna – Aczél Petra (szerk.):

A MEMÓRIA ÉS A SZÓNOKI BESZÉD (24 cm, 287 oldal, ára: 2625 Ft)

Megrendelhető postai szállításra:

Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: 363-0276, fax: 221-6337, e-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

H. Tóth István

Egy gondolat- és érzelemgazdag nyelvemlékünk az irodalomtanításban

ÉNEK LÁSZLÓ KIRÁLYRÓL

Idvezlégy, kegyelmes szent László kerály!
Magyarországnak édes oltalma,
Szent kerályok közt drágalátus gyöngy,
Csillagok között fényességes csillag.

Szentháromságnak vagy te szolgálja,
Jézus Krisztusnak nyomdoka követi;
Te szent léleknek tiszta edénye,
Sziz Máriának választott vitéze.

Magyarországnak vagy kerály-magzatja
Szent kerályoknak fényes tüköre:
Teneked atyád kegyes Béla kerály,
Hogy hozzá képest kegyes kerály lennél.

Nekünk sziletil Lengyelországban,
Melyből adatál nagy csudaképpen.
Mászor sziletil szent keresztvíztől,
Ősödnek nevén László lett neved.

Mikoron méglen gyermekded voltál,
Kíhoza Béla király jó Magyarországba,
Hogy dicsekednél te két országban,
Magyarországban és mennyországban.

Letelepedtél Bihar-Váradon,
Ah városnak lól édes oltalma:
Templomot rakatál Sziz Máriának,
Kiben most nyugoszol minden tisztességvel.

Környöl fekesznek téged császárok,
Püspökök, kerályok és jobbágyurak;
Olaj származik szent koporsódból,
Tetemed foglalták az szép sárarynból.

Téged dicsérnek szent zsolozsmával
Papok, diákok és városnépek:
Téged dicsér földnek kereksege,
Mert téged dicsérnek istennek angyeli.

Te dicsekedel kerál-székedben,
Képed feltötték az magas kőszálra,
Fénylik, mint nap, ragyog, mint arany:
Nem elégeszik senki terád nézni.

Te arcul teljes, szép piros valál,
Tekéntetedben embereknel kedvesb,
Beszédedben ékes, karodban erős,
Lám mented te ejtesz, ki teveled küzdik.

Testedben tiszta, lelkedben fényes,
Szivedben bátor, miként vad oroszlán,
Azért neveztek Bátor Lászlónak,
Mikoron méglen iffjúdád volnál.

Tagodban ékes, termetedben díszes,
Válladtul fogva mindeneknél magasb,
Csak szépséged császárságra méltó,
Hogy szentkorona téged méltán illet.

Mert választá az Sziz Mária,
Megdicsóite sok szép ajándékkal,
Hogy te őrizéd s oltalmazdnád,
Neki ajánld jó Magyarországot.

Fejedben kele az szent korona,
Mebátorejta téged az szent lélek,
Kездéd követni atyádnak életét,
Rózsákat szaggatál, koronádba fizéd.

Te tatároknak vagy megtörője,
Magokat szaggatád az hava(sokban),
Te pogányoknak vagy rettenetük,
Terekek mondottak feld félelmén(ek).

Te kivagdalád az eretnekeket,
Elszaggatád, mind kigyomlátkad,
Nem volt időben gonoszul tevő,
Mert csak híred, neved mindenek rettegték.

Azért igazságnak valál bírója,
Az szép szüzességnek valál koronája,
Te tisztaságnak tiszta oltalma,
Irgalmasságnak teljes követje.

Dicsérjük, magyarok, szent László kerált,
Bizony érdemli mi dicséretönkö!
Dicsérjük ötet angyelok mondván:
Idvezlégy, kegyelmes szent László kerály!

Bevezetésül

Hogy a vallásos hangvételű és a vallásos kifejezésekkel átszőtt költészetünk miképpen töltődött világias tartalommal, jól szemlélteti a nép ajkán több évszázadot megélt, a Gyöngyösi-kódexből, valamint a Peer-kódexből előkerült, a ma emberének is gondolatokban, érzelmekben s nyelvemlékekben egyaránt gazdag mű, az *Ének László királyról* című.

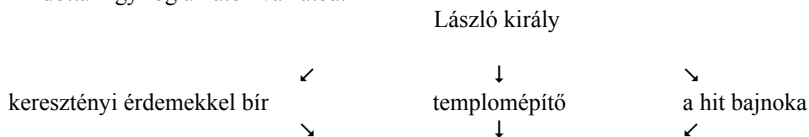
1. Első olvasásra is megállapítható, hogy az ismeretlen, feltehetően pálos rendi szerzetes költő László-verse vallásos ihletettségu, de bővelkedik világi elemekben is.

a) *vallásos motívumok*: idvezlégy, szent, szentháromság, ...;

b) *világi elemek*: Magyarország, Béla király, Lengyelország, ...

Folytassa a gyűjtést a mű elmélyült olvasásával!

2. Neves és kiváló kutatók régóta vitatkoznak a László-vers eredetéről, szerzőjéről, műfajáról.
 - Bunyitay Vince egyháztörténész az Árpád-korból származtatja.
 - Karácson Imre 14. századi eredeztetésének tartja.
 - Gábor Ignác ősi magyar énekritmust vélt felfedezni a versben.
 - Sík Sándor eredeti magyar műnek nevezi esztétikai élményekre hivatkozva.
 - Vargyas Lajos a legrégebb eredeti magyar versnek tekinti.
 - Gerézdi Rabán latin eredetű alkotásként minősíti.
 - Vekerdy József szerint „némileg alárendelt jelentőségű az a kérdés, hogy a latin vagy a magyar szöveg keletkezett-e előbb”. Érdekes kijelentését így folytatja: „(...) mindkét változat ugyanazon szerző műve, aki egyidejűleg írta és egymáshoz alkalmazta a két szöveget”.
 - V. Kovács Sándor szerint: „1458–59 telén a latin László-ének már készen lehetett, ismert volt!”
 - Nemeskürty István állítása nyomán: ez a költemény évszázadokat élt a legbecsebb helyen, a nép ajkán, mert a magyar vers kifejezője, megéneklője volt ez a mű. (Dallama a 16. századi Bornemisza-énekeskönyvből ismeretes.)
 - a) Emelje ki a fenti irodalom- és műfaj történeti áttekintés kulcsszavait!
 - b) Rendezze beszámolóvázlattá a László-vers eredetéről, szerzőjéről és műfajáról szerzett eddigi ismereteit!
3. Kézírtos könyvekben maradt fenn ez a László-ének. Vannak, akik *hymnusznak*, *vallásos éneknek* nevezik, míg olvasható ilyen műfaji besorolás is, hogy *óda* ez a vers!
 - a) Mit jelent ez a három kifejezés: *hymnus* – *vallásos ének* – *óda*?
 - b) Vesse egybe az előzőekben felidézett műfaji ismereteit a László királyról szóló költeménnyel!
 - c) Határozza meg ennek a versnek a műfaját! Igazolja a döntését!
 - d) A László-vers emelkedett hangulatát, vagyis patetikus voltát jelzős alakzatok is biztosítják:
 - *felkiáltások*: „Idvezlégly! ...”
 - *kiemelés*: „Papok, diákok és városnépek: Téged dicsér földnek kerekége, ...”
 - *megszólítás*: „... kegyelmes szent László kerály! ...”
 - e) Folytassa a gyűjtést, majd igazolja, hogy himnikus szárnyalású ének maradt fenn a 16. századi kódexben!
4. Az *Ének László királyról* egyik legnagyobb művészi értéke az *ellenpontozás*, ez a vallásos ihletettség és a vitézi dolgok, történések vonatkozásában ragadható meg. Az elmondottak így foglalhatók vázlatba:

„Magyarországnak édes oltalma”

- a) Igazolja a *szép éneken* végigvonuló, egymást erősítő kettősséget!
- b) Bizonyítsa a vers megfelelő részeinek a kiemelésével László király tetteit, lelki értékeit!

5. Tekintse át László-vers szerkezetét, gondolatköreit és költői kifejezőeszközeit, vagyis stíluseszközeit!

- a) Egészítse ki a rendszerező táblázatot ott, ahol szükséges! Figyeljen a költői kifejezőeszközök számbavételére is!

Forma (versszakok)	Gondatkörok	Stíluseszközök
1–2.	üdvözlés- és dicséretsorozat, himnikus lendületű felmagasztalás	megszólítás, felkiáltás, festői jelzők, metaforák
3.	a kegyes Béla és fia, László összehasonlítása, céltételezés: „kegyes kerály lennél”	szóismétlés, alliteráció, festői jelzők, metaforák
4–	„Nekönk sziletil”	túlzás, jelzőhalmaz
–14.		kiemelés, hasonlat
–		erősítés
–18.		szórendváltás

- b) Milyen összefüggéseket talált az egyes szerkezeti egységek gondatkörei és az ott fellelhető stíluseszközök között? Bizonyítsa az állításait!
- c) Igazolja, hogy ez a mű *gótikus építmény*hez hasonló! Vegye figyelembe a következő meglátásokat!
- *Alapját* László életútja adja a születéstől a halálig (3–7. versszak).
 - Erről a biztonságos alapról kúszik a magasba az ország- és hitvédő tetteit, külső-belső értékeit felmutató *csúcsban* (14. strófa) kiteljesedő gondatlor (8–14. versszak).
 - Az úgynevezett *támpillérek* megerősítik, gazdagítják és maradandóvá teszik László király életművét. A nyitó- és záróorok a közösség háláját hordozzák (1–2.+15–18. strófa).

6. Gondatlorok a László-versről

A Szent Lászlóról szóló ének szerkezetileg világos, jól átgondolt, egész.

Képei, nyelvi-stilisztikai megoldásai a keresztény latin irodalomból és a magyar nyelvű világi költészet áramlataiból tolnak az ismeretlen pálos rendi szerzetes tollára, aki a magyar valóságból, a magyar valósággal, a magyar valóságért hívta életre művét.

Talán ezért – és csakis ezért – lett halhatatlanná a László-ének. Tudott a szerző-fordító lírai egyéniségéből mélyről fakadó üzenetet, tökéleteset, egyedít alkotni. A kitűnően szerkesztett, végímeit tekintve rímtelen versforma, a magyar felező 10-es (középen sormetszettel) bizonyítja, hogy nem latin mintát követett az alkotó, hanem a korabeli magyar költészet versritmusát alkalmazta.

- a) Gyűjtse ki ennek a véleménynyilvánításnak a kulcsszavait!
- b) Vesse egybe a fenti vélekedést a versről kialakított saját állásfoglalásával! Írja le a gondatlorait vázlatyszerűen!
- c) Hasonlítsa össze a bevezetőben ismertett nézeteket a saját megállapításával! Foglalja össze – a rendelkezésére álló információk alapján –, hogy miért nevezük a régi magyar irodalom egyik gyöngyszemének ezt a *szép éneket*!

7. Szerkesszen beszámolót az *Ének László királyról* című alkotásról „Egy sok vitát látott vers sorsa és utóélete” tételmondat alapján!

H. Tóth István – Vasvári Zoltán

Egy drámaíró-nemzedék előfutára: Christopher Marlowe (Olvasmányok a dráma és a színház történetéből)

Ismerkedjünk meg egy jeles angol drámaíró-nemzedék első személyiségével, Christopher Marlowe-val Hegedüs Géza nyomán! Olvasás, elemzés közben feltárul előttünk egy különös kor hangulata is.

A 16–17. század az angol drámairodalom fénykora. A kultúrtörténet a reneszánsznál tart.

Az angol történelem a Tudorok uralma alatt lendülettel halad előre a polgárosodás útján. Amerika felfedezése Angliát a gazdasági földrajz központjává teszi. Az angol hajós kötheti össze legkönnyebben az amerikai nyersanyagot és az európai kontinens iparát. Ilyen körülmények között London hamarosan világvárosá duzzad. A kereskedelem pedig jó üzleti kapcsolatban van a kalózokkal. Az állam eltűri a kalózoknak azt a rétegét, amely a nyugalom kedvéért busás adót fizet zsákmányai után. Ahol a kereskedelem, az ipar, a hajósvilág és az üzletelni kezdő köznemesség virágzó életet alakít ki, ott a költészet, a művészetek, a színház szükségszerűen virágzásnak indul. A polgárosodás a középkori egyháziasság helyett a világi témákat keresi. Az angol hajós hamar kerül közeli kapcsolatba ltáliával. Az ottani, most már reneszánsz ízlést, művészi stílust hamar átveszik és a maguk képére formálják. A költészetben Edmund Spenser az olaszokkal, spanyolokkal, portugálokkal, majd a franciákkal egyenrangú költészetet teremt. Nemcsak a gazdag polgárok, hanem a birtokos nemesek is szívesen pártolják pénzzel is, közönségként is a színházat. A század utolsó évtizedében Londonban 22 színház működik. Nem sokkal a nagy nemzedék fellépése előtt Thomas Kyd már divatos világi tárgyú, általában igen vérgőzös dráma-irodalmat kezdeményez, és utána nagyon hamar fellép a világirodalom egyik legszínvonalasabb drámaíró nemzedéke: előbb Marlowe, közvetlenül utána Shakespeare és alig néhány évvel később Ben Jonson. Az egész európai drámaírodalomnak ezek a londoni esztendőik jelentik a színház és a színjáték újkorának kezdetét.

Habár Kyddel megindult a színházi reneszánsz, az a nagy hatású angol dráma, amelynek formai következményeit mindmáig viseli a színműirodalom, egy történelmi másodperccel Shakespeare előtt, Christopher Marlowe-val kezdődik.

Abban az évben született, mint Shakespeare. Rövid élete vége felé jó barátságban is volt a két döntő hatású drámaíró. Marlowe már sikeres, sőt divatos színpadi szerző volt, amikor Shakespeare contaminatorként működött ugyanott. Ez a latinos kultúrájú korszak *contaminatoma*k, azaz összevegyítőnek nevezte azt, akinek manapság dramaturg a neve. Shakespeare mint színpadi szerző abban az évben indul, amikor Marlowe tragikusán meghal. Hatása azonban mindvégig kimutatható a legnagyobb drámaíró művein. Úgy is mondhatjuk, hogy Marlowe kezdeményezi azt a drámaszerkesztési formát, amelyet hamarosan Shakespeare fog a legmagasabb színvonalra emelni.

Az élete felér egy túl fordulatú kalandregénnyel. A lángelme, a kalandor, a nyughatatlanság, a szüntelen tanulás és ugyanolyan szüntelen verekedés egyaránt jellemző egyéniségére.

Polgári családból származott. Apja készséggel fedezte tanulási szenvedélyét. Nagyon olvasott fiúként kerül a már akkor nagy hírű cambridge-i egyetemre. Papnak készül, természetesen anglikán papnak. Anglia nem sokkal azelőtt szakított Rómával, és szembe fordult a katolicizmussal. Idegenkedett azonban a Skóciában már otthonos kálvinizmustól is. Egy anglikánus pap, ha rátermett volt, könnyen lehetett világi méltóság is. Marlowe-ban joggal bíztak rokonai és ismerősei, hogy vagy nagy úr, vagy hírneves író, művész vagy egyéb írástudó lesz. A szenvedélyesség, verekedősség és nem utolsósorban a felettébb kedvelt ivás más útra terelte az életét. Egy éjszaka óriási diákverekedés kezdődött egy kocsmában. A csendháborító zajra a lakosság egy része az egyetem elé tödült, és ott követelte, hogy intsekk rendre a diákokat. A rektor is felriadt, felöltötte díszruháját és jelvényeit, hogy személyes tekintéllyel oszlassa szét a rend- és csendzavaró diákokat. A már eléggé részeg Marlowe elébe ugrott, és zsebkecsével hasba szúrta. Szerencsére a seb nem volt halálos, a bicskázó elég olcsón megúszta, de nemcsak a cambridge-i, hanem valamennyi angol egyetemről kitiltották. Erre ő jelentkezett a leghíresebb kalózezernél, Francis Drake-nél, és szolgálatába állt. Három évig volt feladatait kitűnően végző kalóz. Állítólag több sziget kifosztásánál játszott vezető szerepet. Közben azonban üres óráiban a hajófenéken vagy a fedélzet hátsó részén görög és latin drámákat olvasott, megismerte Kyd kezdeményező műveit. Az volt a véleménye, hogy ő ezeknél jobbat tud írni. Meg is próbálta. Kalózkodó tevékenysége közben alapos meggondolás után felépítette „Nagy Tamerlán” című kétrészes drámáját. A legfőbb újítás az volt, hogy nem ókori mintára, hatos jambusokban beszélte a szerepeket, hanem a beszédre sokkal alkalmasabb ötös és ötödféles jambusokban, rímek nélkül szövegezte a dialógusokat és monológokat. Ezt a rímtelen, jambikus versformát hívják azóta is mindmáig blank versnek.

Háromévi kalózkodás után Londonban kikötve felkereste Burbadge urat, a szenvedélyes színházaszervezőt és színigazgatót, aki már ekkor tervezte a földgömbörl elnevezett Globe Színházat, amely hamarosan kiindulópontja lett az egész újkor színházkultúrájának. Marlowe az elkészült drámát letette Burbadge elé. A kitűnő színházi szakember felismerte, hogy ezzel az előadásra nagyon is alkalmas színjátékkal valami merőben új kezdődik.

Az igen hosszú, kétrészes, mindvégig izgalmas Tamerlán dráma a középkori hódítóról, a Szamarkandban uralkodó Timur Lenkről szól. Marlowe a hajdani valóságnak megfelelően ábrázolja a hódítót, aki minden hatalmat, minden kincset, minden nőt a magáénak akar. Változatos életéről és végül szükségszerű haláláról szól a cselekmény. Formája, verselése előkészítette a hamarosan megjelenő Shakespeare módszereit. Nem volt olyan árnyalt lélekábrázoló, a társadalmi viszonyokat sem mutatta oly sokoldalúan, de nyilvánvaló volt, hogy Shakespeare is, jó néhány utód is tőle tanulta a drámaírás hatásos formai kellékeit. A bemutató azonnal sikeres volt. Marlowe Burbadge színházának házi szerzője lett. Ettől kezdve ugyanabba a „Hableány” nevű kocsmába járt, ahol a legnevezetesebb írók, költők, színészek voltak otthonosak. Az ő asztaluknál ült Francis Bacon, a legjelentékenyebb filozófus is. A királynő kegyence, a nagy hatalmú hadvezér, Essex gróf is szívesen elüldögélt a színészek, írók és egyéb művészek között. Sőt, a kalandos útjairól hazafeleért Sir Francis Drake, a lovagi rangra emelt dicsőséges kalózezer is szívesen beült a Hableányba. Ilyenkor minden ilt ő fizetett az éppen ott tartózkodó vendégeknek. Az egyre híresebb drámaíró és a már világhíres kalózkapitány kölcsönösen nagyra tartotta egymást.

A Tamerlán után gyorsan következtek a mindig sikeres tragédiák. Ezeknek irodalomtörténeti jelentősége, hogy szinte mindegyik kimutatható hatással van a következő kor és korok legjelentékenyebb drámaíróira. Így a „II. Edward” műfajjal

előkészítette Shakespeare királydrámáit. A következő darab „A máltai zsidó” uzsorás hőse közvetlen forrása volt Shakespeare Shylockjának. Írt egy viszonylag lírai hangvételű szerelmi tragédiát az ókori mitológiából ismert karthágói királynőről, Didóról. De a Tamerlán után a legnevezetesebb és a legnagyobb hatású utolsó tragédiája a „Doctor Faustus”. A nevezetes tudós-varázsló, szélhámos professzor alakja már a korai századokban is izgatta az írókat és költőket. A következő századokban azonban Marlowe folyton népszerű drámájának a hatása mutatható ki verses, prózai, drámai művek egész során. Több száz évvel az angol reneszánsz után Marlowe-nak ez a drámája újra meg újra megjelenik a különböző országok színházaiban. Goethe klasszikus drámai költeménye ugyanúgy ezt a színpadi művet tudhatja előzményének és részben forrásának, mint Lenau izgalmas elbeszélő költeménye, majd még később Thomas Mann nagy híré regénye.

A Hableány vendégei nemcsak elismerték, de némiképpen mesterüknek is tudták a fiatal színpadi szerzőt, akinek költői és drámai erényei rövid évek alatt nőttön-nőttek. Szenvedélyes természete, mindig ütésre kész ökle, szakadatlan önművelése tiszteletet váltott ki írókban is, tudósokban is, katonákban és kalózkokban is. Ha élete oly gyorsan, oly tragikusan nem fejeződik be, talán ő foglalja el azt az irodalomtörténeti helyet és rangot, amelyet nemsokára Shakespeare vívott ki.

Végzetére nem csak a Hableányba járt. Kedvelte a különböző matrózkocsákat, a gyanús alakok társaságait. Kedvelése volt a verekedés. Ismerősei ezt is tudomásul veendő sajátosságának tekintették. Tudták, hogy olyan ember, akít ki lehetett hívní akár tudományos vetélkedésre, akár ökölvívásra.

Egy ízben pedig egy matrólélemben két eléggé részeg tengerészről elragadott egy leányt. Ebből verekedés lett. A két erős ember nekítámadt a nem kevésbé erős írónak. Olyan verekedés keletkezett, hogy a részeket és félrészeket körülállták őket. Amikor pedig Marlowe az egyik ellenfelet ökölcsapással földre terítette, a másik kirántotta kését és fejbe szúrta. Azonnal meghalt.

Olyan erőszakos volt élete és halála, mint tragédiáinak a hőseié.

(Hegedüs Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka I–II.
<http://www.literatura.hu/irok/renesz/marlowe.htm>)

Milyennek látta Marlowe alakját Babits Mihály, többek mellett Shakespeare-re tekintettel?

Az első Erzsébet-kori drámáiról, Marlowe, Machiavelli eszméinek igézete alatt állt, s a szépség és erő imádatában égett. Egyéniségében volt valami titáni; a puritánok ateizmussal vádolták. Korán meghalt, mondják, szerelmi vetélytársa szúrta le. Drámái a fény és kegyetlenség játéka; hősei, *Nagy Tamerlán*, *Doktor Faust* vagy *A máltai zsidó* (a Shylock ösképe) és *II. Edvárd* (a *III. Richárd* ösképe) a hatalmat és mohóságot példázzák.

Spensernek szinte ellentéte: noha egyazon mohóság és szépségáhitat részesei. De Marlowe igazán nem az édes és zenés ömlésben látja a szépséget. Faragása durva, olykor primitív: a versformát is leegyszerűsíti. Ő a megteremtője a *blank vers*-nek, a rímtelen jambusnak, mely nemcsak a shakespeare-i dráma versformája lesz, és nemcsak általában az angol drámáé, hanem például a magyaré is... Azt szokták mondani: ha tovább élt volna, Shakespeare mellett állna. Bizonyos, hogy volt benne valami nagyság. Törvényt nem ismerő, szabályokat törő lángész, aki megnyitotta az utat, fölszabadította a műfajt, megalkotta a verset – Shakespeare számára.

(Babits Mihály: *Az európai irodalom története*. Szépirodalmi, Budapest, 1979. 167. oldal)

* * * * *

Feladatok az *Egy drámairó-nemzedék előfutára – Christopher Marlowe* című tájékoztató szövegműhöz

1. Mely évszázadokra esik az angol drámairodalom fénykora?
2. Melyik művészeti korstílus uralkodott az angol drámairodalom fénykora idején Angliában?
3. Mivel indokolja Hegedüs Géza a korszak Angliájának virágzó kulturális életét, művészetét, színházi világot?
4. Milyen témák törnek utat maguknak a drámában és a színházban? Fűzzön magyarázatot a meglátásaihoz!
5. Mit jelent a *contaminator* kifejezés?
6. Hány színház működött a 16. század végén Londonban?
7. Kik biztosították a színházak pénzügyi alapját?
8. Nevezze meg a korszak nagy drámairói hármását alkotó szerzőket!
9. Készítsen vázlatot Marlowe izgalmas életéről a fent közölt pályakép alapján!
10. Melyik kocsmá volt Marlowe törzshelye?
11. Melyik dráma- és színház történeti újítás fűződik Marlowe nevéhez?
12. Nevezze meg azt a szerzőt, aki kiteljesítette Marlowe újítását!
13. Gyűjtse ki a közölt szövegekből a Marlowe-dramák címét!
14. Gyűjtson témákat, amelyeket Marlowe után Shakespeare is feldolgozott!
15. Ki volt a világirodalomban a *Faust-téma* leghíresebb földolgozója?
16. Ki volt a *blank vers* megteremtője?
17. Magyarázza meg a *blank vers* fogalmát?
18. Hogyan jellemzi Babits Marlowe személyiségét és életművét! Készítsen rövid írásművet az olvasottak alapján úgy, hogy fűzze bele a saját meglátásait is!
19. Nézzon utána a világhálón, hogy amikor ezzel a feladatsorral birkózik, akkor műsoron van-e valamelyik Marlowe-dráma Magyarországon! Számoljon be írásban a tapasztalatairól!
20. Gyűjtson adatokat arról, hogy hol és mikor játszottak Magyarországon Marlowe-dramát! Használja a világhálót az adatgyűjtéshez!

Martinák Jánosné

József Attila és Radnóti Miklós naplója

A **napló** a kötetlen epikai műfajok egyike, melyben a szerző naponta vagy nagyobb időegységekként feljegyzi az említésre méltó dolgokat: a vele történeteket, a külvilág fontos eseményeit, az őt foglalkoztató gondolatokat. Mindennap leülni és írni jellemnevelő módszerként is használható, de kell hozzá egy kis „grafománia”, egy kis exhibicionizmus, nagyfokú közléskényszer, és a társaságihiány is kikényszerítheti az állandó feljegyzések készítését. A pletykára éhes olvasók a rejtett ismeretekért olvassák szívesen, melyeket csak az ilyen jellegű írásokból lehet megszerezni. Pedig a naplók források is: kendőzetlenül vallanak egy korról és írójokról. Ha kell is elfogadásukhoz egy kis kritika, alapvetően érdekes olvasmányok, mert az élet írja a legérdekesebb történeteket.

József Attila naplóját pszichoanalitikai kezelése hívta életre. **Szabad-ötletek jegyzéke két ülésben** a címe, melyet 1936. május 22-én kezdett el írni a Japán kávéházban, s két nap múlva a Korong utcai lakásában fejezett be. Ilyenformán ez nem egy szokványos napló, hanem öngyógyító kísérlet, s melyet híre sokáig a legendák világába sorolt. Sokat hivatkoztak rá, sokan idéztek belőle részleteket, számtalan formában terjedt, míg végül 1990-ben az Atlantisz Kiadó megjelentette, s ezzel meg is osztotta a közvéleményt. Egyesek féltették tőle a költő megítélését, hisz a lélek legmélyebb bugyraiból törtek fel ezek a mondatok. Mások örültek neki, s a költői bátorság példájaként tekintettek rá.

A szabad asszociációs írási technikát – a napló is ezzel készült – először a szürrealisták alkalmazták, de ez volt a pszichoanalízis módszere is. Amikor szabadon ábrándozunk, amikor tűnődünk, amikor a témáról ide-oda kalandozunk, magunk sem értjük, hogy jut eszünkbe az a sok furcsaság. Leírni nem is tudjuk a gyorsaságuk és a felettes éntünk szigorú kontrollja miatt. A laza szálakon összekapcsolódó képek, ötletek halmazát ugyanis nem a racionális gondolkodás fogja össze, hanem az érzelmek – szociálizált személyiségünk ezért is szűri meg ezeket.

Stoll Béla filológiai jegyzetekkel ellátva 1990-ben jelentette meg József Attila naplóját, a csonka kivonatok, elnagyolt hivatkozások után végre az eredetit, ami mindenképpen különleges olvasmány, „a mélység üzenete.” A Szabad-ötletekben – Bagdy Emőke pszichológus szerint – nyomon követhető, hogyan jut magasabbra szintre az a belső anyag, amelyből összeáll az üzenet. A versek ennek a területnek lepárolt megjelenései, itt azonban még olyan tartományok szólítanak meg bennünket, amelyeket egyébként képtelenek lennénk elérni. József Attila céltudatosan vállalkozott erre az önvalomásra, eme sötét erők arcában is megmutatta magát, hogy aztán valaki magyarázza meg számára, mi is ez, aki ugyancsak ő. Önanalízis céljából készült tehát, kicsit magának, kicsit orvosának, Gyömrői Editnek, aki végül nem is olvasta, mert amikor észrevette, hogy a költő beleszeretett, átadta páciense kezelését. József Attila tisztában volt írása hordalékosságával:

„Elovestam, amit írtam, itt-ott a durvaságok láttán szorongás fogott el, elszomorodtam. Most folytatom, mert talán mégiscsak lehet belőlem valami – mégiscsak megérték valamit. . . .”

S ahol ez a szándék céltudatos, ott a racionalitás pontosan működik egy ideig, de két mondat után ismét lenn járt a tudattalan olyan mélységeiben, ahol szertelen önkényességgel kapcsolódtak össze a nem mindig szalonképes tartalmak, de amelyeknek mégiscsak az volt a céljuk, hogy megértse önmagát. Mai tudományos ismereteink birtokában már tudjuk, hogyan lehetett volna meggyógyítani József Attilát, de akkor a pszichoanalízis nem segítette. Aztán a Gyömrői Edit iránt kialakult rendkívüli rajongás áttevődött Kozmutza Flórára, új szerelem keletkezett, melyet a költő „alkotott meg” öngyógyítási kísérletként, de különböző okok miatt az sem járt sikerrel. További sorsát pedig ismerjük.

Ez a napló is arról szól, hogy a költő hogyan szerette volna legyőzni mindazt, melynek bekövetkezésétől úgy rettegett. Nem egy tipikus irodalmi alkotás. A pszichológusok óva intenek mindenkit attól, hogy felkészülés nélkül olvassák, vagy hogy önkényesen kiragadott idézetekkel bárki is bármit igazoljon. Bagdy Emőke szerint felkészülésként annyi is elegendő, hogy olvasás előtt mindenki magán próbálja ki, hogyan működik ez a szabad asszociációs módszer. Ha van elegendő bátorsága, akkor rá kell jönnie, hogy ezek a sötétségek mindannyiunkban ott vannak, s kell is, hogy ott legyenek, mert a fény az árnyék testvére. Ha így indulunk neki a napló olvasásának, ha nem minősítünk olvasás közben, akkor elámulhatunk a költő öngyógyító elszántságán, s új ismeretekkel is gyarapodhatunk róla. A Szabad-

ötletek a magyar irodalom egyetlen olyan életrajzi szövege, amely élményanyagot tartalmaz, ezért tanácstalan vele az irodalomtudomány. De csak ennek fényében érthetjük meg a Foglalatba leírtakat:

„Az a szerencsétlen, aki ezeket írta, mérhetetlenül áhítozik a szeretetre, hogy a szeretet tartsa vissza őt oly dolgok elkövetésétől, melyeket fél megtenni. Őt olyasmért verték, amit soha nem tett volna meg, ha szerették volna...”

Azért tartották sokáig távol az olvasótól, mert „kényszerképzeteket tartalmazónak” vélték, azóta ki derült, igazi mélylélektani önéletrajz. Az események több szinten zajlanak benne, az egyes időrétegeket szabad asszociációs foszlányok kötik át, az egyes személyek újra és újra előkerülnek. A feltárás üteme gyors, kevés az elfojtó ellenállás, zavaró motívumként a külvilág eseményei csak ritkán ékelődnek bele a szövegbe. Az ambivalens indulatok fő célpontja Gyömrői Edit, az ő személyére vetülnek a múlt eseményei, személyei.

A laikus olvasó számára talán azért válik bonyolulttá a napló, mert az automatikus írás és a látszólagos szerkezetnélküliség kedvez a szexuális traumák felsorolásának. Ez a feljegyzés is nagyon sok anyagot tartalmaz az infantilis szexualitás területéről, ugyanakkor sok olyan tény is rögzít, melyek az életutat teszik teljessé és érthetővé. József Attilának ez az életrajza a legőszintébb és a legnyíltabb, sokkal jobban kötődik egyéni sorsához, mint bármelyik. Csak ennek segítségével érthetjük meg, hogy kora gyermekkorában ilyen elemmentáris megvallásával tudott eljutni a korábbi, erősen idealizált anyakép megtagadásáig. Fel kellett bontania az anyát, a testvéreket, a rokonok alakja köré szőtt mitikus burkot, hogy a reális szituációk kerülhessenek bele verseibe. Igazság és valóság, kényszerűség és gonosz tett így került szoros közelségbe egymással a szabad asszociációkban. „A legjobb, ha mindent kimondok” – vallotta, mert csak így érthette meg az összefüggéseket. Leginkább neki volt erre szüksége, az olvasó meg eldönti, mit olvasott: önvallomást, naplót, szürrealista szabadverset vagy páncélszekerény mélyére való kóranagyot. S ha megértette, egy „kései siratással” adózhat is a magyar irodalom e nagyszerű alakjának.

Egészen más jellegű **Radnóti Miklós naplója**, mely szintén hosszú késéssel jelent meg 1989-ben. Az ő esetében nem egyetlen, hanem sok füzetéről van szó, melyeket 1934 és 1943 között írogatott és átíratott egy vastagabb könyvbe. Radnóti Miklós felesége már 1945-ben közölt belőle részleteket, s 1957-ben a József Attila-émlékkönyvben Szabolcsi Miklós közreadta a nagyra becsült pályatársról szóló részleteket. Aztán hosszú csend következett, melyet csak a Kritika 1982-es összeállítása és Bálint András pódiumszínpadi előadójestje tört meg. Milyen botrányos mondatok miatt nem jelenhetett meg 45 éven keresztül? Hát találunk benne kemény megállapításokat: „Az a dög Babits”; a Szép Szó többet ártott, mint használt; Kassák Apollinaire-kritikájában gyáván elhallgatta a zsidósága miatt letiltott fordító, Radnóti nevét; Szabó Lőrinc csak Babits ravatalánál mondott igazat; Márai túlságosan „fogékony”; Ilylésben túlteng a próza, némely fordítása darabos és süket stb. Az irodalmon túl a politikáról is értő megjegyzései voltak, de nem ezek jelentik a napló lényegét.

A prózairói ambíciókat is melengető költő nagyon is irodalmi műfajként kezelte a naplót, gondosan írta, csiszolgatta, egyes részeit átmásolta, publikálásra szánta, mert az alkotás egyik lehetséges formájának tartotta. Naplója – munkaszolgálat közben is – költői:

„Csodálatos éjszaka, a csillagok éjszaka a hajamra ültek...”

Írása folyamatos vallomás versei születéséről, s mint ilyen, fontos alkotás-lélektani dokumentum, mely bizonyítja, mit jelentett Radnóti számára a költészet. S kiemelkedő kordokumentum is, hiszen a költő egy nemzedék középpontjának vallotta magát – bár Babitsék ezt a szerepet Weöresnek szánták. Nemzedéke nevében tömondatokban rögzítette és kommentálta az eseményeket, de itt is költőként: „Eti meghalt, Varsó elesett”, „Európának lenni lélekállapot”, „Megvan a bécsi döntés. Bűdösödünk”, stb. A napló anyagának kétharmada a munkaszolgálatok közben született, amikor ez volt az egyetlen – s egyáltalán nem veszélytelen – lehetősége a szellemi lét gyakorlására. Ezért is érezhette:

„ezt az egészet csak meleg és bűdös kollektivitásban lehet kibírni....”

Hősiesen védené ott is idillre hajlamos panteisztikus világgépét, ám lépten-nyomon testi és lelki zűzódásokat szenvedett:

„A zsidóságom életprobléma, mert azzá tették a körülmények, A törvények, a világ. Kényszerből probléma. Különben magyar költő vagyok.”

Magyarságtudata mégis – minden szenvedése dacára – racionális, gögtől mentes:

*„Mi a magyar? Olvassátok Aranyt és Petrovicsot! Megtudjátok!
És írjatok magyarul, becsületesen, azok magyar művek lesznek.
De – teszem hozzá dühösen – aki túl sokat beszél arról, hogy mi
a magyar, ahelyett, hogy alkotna, azt szájon kell vágni...”*

Szégyenkezett a nemzet helyett, hogy József Attila verseit csak halála után fogadta érzékenyen „a ringyó, nyavalyás közönség”:

*„Ehhez az kellett, hogy egy csodálatos tehetségű fiatal
férfit kiszedjenek a tehervonat ütközői közül, és össze-
tört tagokkal és régen összetört lélekkel eltemessenek...”*

De képes önmaga miatt is szégyenkezni, amikor újraolvasva jegyzeteit, úgy érezte, máris megszokta a háborús idők aljasságait. Szorongó álmai voltak, ha nem sikerült kedvére a versírás, ilyenkor nemcsak a világtól, önmagától is undorodott. A Napló arra is bizonyíték, hogy Radnóti tudta: nincs reménye arra, hogy személy szerint ő is elérje a „túlsó partot”, de az embertelen megpróbáltatások közepette sem veszett ki belőle ez a távlat. Amikor a németek bevonultak Párizsba, a következőket írta:

*„Fáradt vagyok, s csak a vers érdekelné – a mű. S tudom
ugyanakkor, hogy ettől a harctól függ a mű sorsa, az életem is...”*

Kegyetlen őszinteségű feljegyzéseivel megmutatta azt az értékrendet, amiben hitt, s megvallott el-lenszenveit is nagyjából igazolta az idő.

És ennél több is, mert több mint négy évtized után megszólalt általa önmaga költői védelmében, szétfoszlatta a személye köré font hamis legendákat, segített elrendezni a közelmúlt bonyolult irodalmi kérdéseit. S közben – mintegy mellékesen – feltárul a naplóból a költő hallatlanul rokonszenves egyénisége, akinek a tragikus viszonyok között is volt érzéke a szépségre, mert az élet szerelmese volt. Idilljeit állította szembe azzal az embertelenséggel, mely őt elpusztíthatja, de írásait soha. Ahogyan a festőbarátok képeiről írt, ahogyan zenei élményeit rögzítette, ahogyan beszélt feleségéről, barátairól – önmagáról vallott. Nem forradalmárként, „csak” baloldali költőként élt a nap minden percében, s a borzalmak elviselésében segítette humorérzéke. Naplóját is áthatja az a keserűség, fanyar mosoly, mellyel életét élte. Ez az írása is azt igazolja: nem tragikus sorsa tette őt nagy költővé, mint ahogyan azt sokan állítják, hanem egész lényé, tehetsége, melyet továbbfejlesztett és hallatlan tudatossággal bontott ki.

Naplója életműve szerves része. Nemcsak azért, amit Melczér Tibor, az utószó és a jegyzetek írója állít: költészete naplóként, naplója költészetként olvasható. Hanem azért is, mert a költő minden mondata mögött esztétikai–etikai–gondolati–érzelmi egység, eltökélt humanizmus áll. Radnóti naplójában nincs meghasonlottság, egy percre sem adta fel a maga kristálytisza identitását: emberségét, költőiségét, magyarságát, egyetemességét.

Naplója azért is rokonszenves, mert művészi formát kapott benne minden élménye, mértékét és arányt, maradandóságot nyert szavai által az eliramló élet... Ez az erkölcsi érzékkel megírt mű védőbeszéd és önostorozás, írója önként állt a lelkiismeret ítélőszéke elé. Szelídsége azonban nem volt galamblelkűség, fegyverré vált számára a toll és az önérzet. S azt is bebizonyította írásával, hogy a költőnek milyen tehetsége volt a munkában, szerelemben, szemlélődésben feloldást találó élethez.

József Attila és Radnóti Miklós naplója igazán nem hasonlítható össze, de íróikat összekötötte gondolkodásuk, mentalitásuk, s a kor, amiben éltek. Számomra ezek a naplók nagyon fontosak, hiszen íróiktól kaptam világnézetemet, szemléletemet, eleinte pótapáim lettek, majd „vélem nőtt barátként” kísérték. Sok ismeretre, összefüggésre jöttem rá írásaik révén, segítettek konfliktusaim feloldásában. S ezekből a naplóból derült ki számomra a nagy titok: milyen erők munkálkodtak közre abban, hogy az azonos élethelyzetekből József Attila nem, Radnóti Miklós – a vég ellenére – győztesen tudott kikeveredni...

Felhasznált irodalom:

József Attila: Szabad-ötletek jegyzéke (Atlantisz, Medvetánc, 1990.)

Pünkösdi Árpád: A mélység üzenete (Beszélgetés dr. Bagdy Emőkével) (Népszabadság, 1991. március 23.)

Radnóti Miklós: Napló (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989.)

Illés László bevezetője Radnóti Miklós naplójához, a megjelenő részletekhez Fráter Zoltán írt jegyzeteket – Kritika, 1982.

Csibra István: Radnóti Miklós Naplója. Népszabadság, 1989. március 25.

Alföldy Jenő: „Vallom és vállalom” uo.

Szentkúti Károlyné

Orbán Ottó A holló című versének elemzése

avagy ördögösség-e az intertextualitás tanítása középiskolában?

Orbán Ottó: A holló

Rosszkedvem van mostanában, tengek-lengek a szobában,
kézbe veszek egy-egy könyvet, angol antológiát,
s egyszerre csak, ni, a Holló, ez a puha, selymes, omló,
ráolvasáshoz hasonló, tébolyult vers rámkialt,
alvilágból károgó hang, csábítóan rámkialt,
dallamával legkivált.

Ó a titkos, régi dallam, szellem moccan így a falban,
régi költők, régi versek, olvastam, mint kisdiák,
égő füllel, felhevülve, skandáltam nagy lelkesülve,
hogy ez a költészet üdve: Apolló elesent nyilát
mindig új íjből kilöve, korról korra lopni át
a makacs melódiát.

És ha a vers csak zörömböl, csetres edényként csörömpöl,
ha szöveve csupa rongy is, akkor is isten fiát
menekítjük egy száma-ron, át valamilyen határon,
gondoltam később, egy nyáron, már mint felnőtt, nem diák;
akkor is jövőt jövendő, s lelj bár benne csak hibát,
megújulhat a világ.

De hát, mondd csak, világ ez még? Hol vannak a nagy koreszmék?
Hol a megtervezett éden, melyet századunk kínált?
Kószta, kóbor Edgar Allen, mire jó a vers, a szellem
szédítette, gyöngye jellem? Mire zenés mániád?
Hiába a legszebb dallam, szebbé ő sem költi át
e tragikomédiát.

Századvég, leszáll a holló, fekete ködhöz hasonló,
s lassan-lassan, moccsatlan fészkel belénk magát,
világnagy, lidérces álom, **élek**, álmodja halálom
és mozdulna bármi áron, de hisz ő maga a gát –
csillagszóggal földre tűzve bámulja az éjszakát
s nem rázhatja meg magát.

A vers valószínűleg sokaknak eszébe juttatta e mű ihlető forrását, Edgar Allan Poe híres *A holló* című versét. Poe-ról köztudomású, hogy az amerikai romantikus irodalom legkitűnőbb művelője. Újra divatba jöttek novellái, regényei, hiszen őt tekintjük a krimiírás ősenek is. *A Morgue utcai kettős gyilkosság* című novellája alapozta meg a detektívtörténetek hosszú sorát. A mai fiatalok már magukat a műveket sokszor nem is ismerik, s fogalmuk sincs róla, hogy a nézett hátborzongató thriller alapját esetleg egy Poe-történet adja. Mint ahogy elfeledkezünk a költő Poe-ról is, akinek egyik legkitűnőbb alkotása *A holló*.

A költeményt Poe – saját bevallása szerint – tudatosan tervezte meg, minden apró hatást kiszámítva benne. Témája a halott kedvesét sirató szerelmes férfi fájdalmas tünődése. E tünődés közben, a kísértetjárás óráján, éjfélkor rejtélyes vendég érkezik: egy fekete holló. Tudjuk, hogy a fekete madár a halálnak, a rontásnak a megjelenítője. (Gondoljunk csak Arany János méltán híres balladájára, a *Vörös Rébék* címűre, ahol a boszorkány ölt fekete varjú alakot!) A be-

szelő holló csak ugyanazt ismételteti: soha már. S hiába tudja eszével a férfi, hogy ennek egyszerű magyarázata van, mégsem képes megnyugodni, s a holló rejtélyes károgásából csak saját végzetét képes kiolvasni.

A vers azonban nem annyira tartalmával, mint inkább szuggesztív ritmusával, sejtelmes hangulatával hat az olvasójára. Mint Orbán Ottó írja: „égő füllel skandáljuk” magunkban szövegét, a visszatérő sorok és rímek monoton zenéjére, a mély magánhangzók túlsúlyára figyelve. Nem véletlen az sem, hogy a híres Nyugat folyóirat első nemzedékének több tagja lefordította a verset: Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi...

Ez a mű hatott Orbán Ottóra is. Orbán Ottóról egyébként is köztudomású, hogy szívesen bújt más költő bőrébe. *A költészet hatalma* című kötete csupa olyan verset tartalmaz, amelynek ihletője valaki más: Catullustól, Horatiustól indul a sor, s Dantén, Villonon keresztül a kortárs irodalom alkotóiig ível. Próteuszi költő – szokták mondani az olyan alakra,

aki – akár az öreg tengeristen a görög mitológiában – százféle alakot képes öltetni. Ilyen Orbán Ottó is. Maga írja, hogy kezdetben csupán saját hangját keresve próbálta ki mások, a költőelődök versíró technikáját. Később azonban a formai játék csak ürügy arra, hogy belopja magát is e versekbe, s ezáltal ketős természetű művet hozzon létre. „Szerelemgyerek”-nek nevezi az ilyen alkotásokat; a metafora arra utal, hogy ő is kíváncsi szenvedéllyel közelített egy-egy műalkotáshoz, s azt mintegy magáévá téve született meg saját verse. S a keletkezett új mű magán viseli mindkét alkotó vonásait. A modern irodalomban nem ismeretlen jelenség ez: intertextualitás – izlelgetjük a különös szót a posztmodern irodalom kapcsán. Nem jelent mást ez, mint azt, hogy az irodalmi szövegek hatnak egymásra, fölerősítik egymás hatását, megsokszorozva ezzel az értelmezés, a jelentés lehetőségeit.

Mert az Orbán Ottó-i szöveg egyáltalán nem romantikus tartalmú, nagyon is mai világunkról s benne a költészet lehetőségeiről szól. *Ars poetica* tehát a javából!

Tudjuk: nagyon sok művészt foglalkoztatott a kérdés, mi a költészet szerepe, feladata a világban. A kérdésre az ókortól napjainkig sokféle válasz született. (Gondoljunk csak a magyar irodalom leg híresebbjeire: Petőfi: *A XIX. század költői*; Arany: *Letésem a lantot, Mindvégig*; Babits: *Cigány a sira-lombházban*; Tóth Árpád: *Jó éjszakát!*; József Attila: *Ars poetica* című versére, s a sor folytatható.)

Ezeknek a nagy verseknek a sorába illik bele Orbán Ottóé is. A mű első versszaka életkép jellegű: felidézi, miként kezdett a költő angol költeményeket olvasni unaloműzésül, s mint egy szellem, miként kiáltott rá a halott költőelőld verse. (Az alkotásnak ez a részlete rájátszik egy másik versre is: Arany János *Ősszel* című költeményének híres soraira.) A lírai műnek ez az egysége ezután a gyermekkort, a verssel való első találkozást, majd a boldog bizonyosság állapotát idézi. Azt a kort, amikor a lírai én (és a világ) még hitte, a költő Apollónak, a fény, a világosság, a költészet istenének küldötte, s küldetése, hogy az isteni ígét és a szépséget hirdesse. Vagyis a költő összekötője a szakrális és a földi világnak, mágikus erővel felruházott személy, aki tereket és világokat képes átlépni.

A költemény végigköveti a lírai én eszmélkedését, és ábrázol egy alkotástörténeti folyamatot is: a világ és a művész, valamint a műalkotás viszonyának változását. Ennek az útnak újabb állomása következik, amikor a vers már nem a szépnek a megjelenítője: „ha szöveve csupa rongy is”, még ekkor is „isten fiát/ menekítjük egy számaron...” Vagyis, ha eltűnik az eddigi szép forma (amely gyakran öncélú volt – gondoljunk a parnasszista költészetre), akkor is megmarad a lényeg: az isteni tartalom. A költő akkor is küldött, akinek dolga van a világban. S ez a feladat nem más, mint a jövődő ígéretének a hirdetése. Míg az

első egység a görög mitológia képeit használta, most bibliai elemek tűnnek fel. (S itt is találkozhatunk egy másik versre való rájátszással: Nagy László *Ki viszi át a szerelmet* című alkotásában a lét és a nemlét határán átívelő költői küldetéstudat jelentik meg.)

A két utolsó versszak azonban már sokkal keserűbb. Orbán Ottó itt költőelőldjéhez, Poe-hoz fordul, tőle kér választ kételeyre. „Minek a lélek balga fényüzése?” – írta Tóth Árpád az előbb emlegetett *Jó éjszakát!* című versben. Orbán Ottó kérdései már nemcsak arról szólnak, hogy mire való a költészet, hanem arról is, hogy világnak nevezhető-e még mindaz, amiben élünk.

Madách Imre *Tragédiája* juthat eszünkbe: mivé silányulnak a kor élető eszméi, ha az ember megvalósítani igyekszik őket, mivé lesz a megtervezett éden, miként torzul el minden, amihez az ember hozzányúl. Miként lesz tragikomédiává az egész életünk? S vajon nem bohóccá válunk-e magunk is az élet nagy színpadán, bohóccá, akinek sorsa egyszerre kétségbeesztő és kacagásra ingerlő? (A bohóc-sors motívumként sok helyütt feltűnik. Többek között Ady Endre: *A fajok cirkszében* című versében.)

Az utolsó versszak pedig már a teljes reménytelenséget sugározza. A XX. század végének, az ezredfordulónak a metaforája a fekete holló, amely a halált, a dermesztő kiábrándultságot teríti szét szárnyaival, s akár a köd, ereszkedik ránk. Már nincs élet, nincs jövő, csupán álmodja a költő is, hogy él még, s dolga van a világban. De a pusztulás lassanként belefészkel magát az ő lelkébe is, s nincs többé szabadulás a fojtó tehetetlenségből, nincs varázslat, ami feloldaná a rá nehezedő átkot. Poe hollója károg a fülünkbe kajánul: soha már.

Azt látjuk tehát, hogy Poe versének nyomán egy egészen más, új alkotás született, de úgy, hogy Orbán Ottó mindvégig képes volt megőrizni az eredeti vers sajátos verszenéjét s a költemény balladisztikus hatását.

A szerző más költői művekre való rájátszásai val azonban versét egyfajta intellektuális kalanddá tette azok számára, akik fogékonyak az ilyenfajta szellemi kihívásokra. Éppen a játék, a szellemi kihívás dacol azzal a reménytelenséggel, amiről a vers szól. Hiszen a mű bíz a befogadóban, Orbán Ottó mégiscsak abban hisz, hogy lesznek, akikhez eljut a vers üzenete, sőt lesznek, akik a kódolt, a csak „beavatottaknak” szóló rejtejeleket is dekódolják. Vagyis a mű formája dacol a szellemi tunyasággal, a bénító tehetetlenséggel, és ezzel tulajdonképpen a szerző érvényteleníti a benne foglaltakat. Tartalom és forma kapcsolata új értelmet nyer itt. Az éjszaka dermesztő sötétje mélyén mégiscsak ott pislákol a fény: lehet kapcsolat alkotó és befogadó között, a világ rezonál a költői dallamra. Hitetlenség és hit, kiábrándulás és bizakodás szólamból talán mégis ez utóbbi az erősebb.

Hivatkozások:

1. Vasy Géza: Az 1945 utáni magyar irodalom alkotói II. rész, Krónika Nova, Budapest, 2000. 52–55. p.
2. Utasi Csaba: A költészet hatalma In.: Ostromgyűrűben: In memoriam Orbán Ottó, Nap Kiadó Budapest, 2003. 241–245. p.

Juhász Ivett

Ismeri-e a „jó” és a „rossz” világát a *János vitéz* című műből?

A magyar irodalomból sokan, sokféle elemzéssel ismertették már meg e csodás mű (Petőfi Sándor: János vitéz) iránt érdeklődőket. Ezen tanulmány újabb, figyelemre méltó szempontok alapján ad ismertetést, mely a műből a 21. fejezetet („gonosz” világ) és a 25–27. fejezetet („jó világ”) foglalja magába. A két világ – a gonosz világ, vagyis a Sötétség országa, illetve a „jó” világ, vagyis Tündérország – bemutatása, összehasonlítása olyan szempontok alapján történik, melyekkel a tizenéves tanulók érdeklődését felkeltve, fantáziájukat megmozgatva színesebbé, érdekesebbé lehet tenni a mű elemzését, az irodalom órát.

A két világ vizsgálata, összehasonlítása az alábbi szempontok alapján történik:

1. lakói	4. lakhely,	7. eszközök,
2. sors,	5. táplálkozás,	8. hangok,
3. napszak,	6. foglalkozás,	9. színek

1. Lakók

A Sötétség országának lakói: *boszorkányok szálltak arra a seprűnyélen.*

Tündérhonban a tündérek, *tündérfiak és tündérleányok* élnek.

2. Sors

A boszorkányok sorsa a halál... *széjjellapultak lepények módjára,* vagyis halandók.

A tündérek, mesebeli szereplők, így halhatatlanok *„halált nem ismerve élnek boldogságnak”.*

3. Napszak

A boszorkányok birodalmában állandó, örök sötétség van, a Nap, a csillagok sem világítanak: *Nem süttött az égen itt sem nap, sem csillag...*

A tündéreknél állandóan világosság, fény van: *S nincsen ott nap kelte, nap nyugovása.*

4. Lakhely

A „vén szipirtyók”-at *egy mélységes barlang fogadta be,* ahol sötétség, hideg uralkodik.

Tündérhon egy szigeten található: *És a szigetbe őt mélyen vezették el.*

5. Táplálkozás

Hánytak a nagy üstbe békát, patkányfejet,

Akasztofa tövén nőtt füvet, virágot,

Macskafarkast, kígyót, emberkoponyákat.

A boszorkányok enniivalói „különleges” falatok, melyek a halállal, a démoni erővel hozhatók kapcsolatba.

Tündérhonban az enni-inni valónak (testi szükséglet) nincs fontos szerepe, pótolja a szerelem, a szeretet ereje (lelki szükséglet):

Nem szükséges nekik sem étel sem ital,

Élnek a szerelem édes csókjaival.

6. Foglalkozás

A boszorkányok „ördögi varázslatokkal” érik el terveiket. Erről tanúskodnak az üstbe dobált „kellékek”:

Hánytak a nagy üstbe békát, patkányfejet,

Akasztofa tövén nőtt füvet, virágot,

Macskafarkat, kígyót, emberkoponyákat.

A tündérek kincsekkel – melyeket ők állítanak elő, készítenek (foglalkozás) – gyémánttal, arannyal, szivárvánnyal teszik szebbé az emberi világot.

A gyémánt a tündérek könnyeiből keletkezik:

... a tündérek szeméből könny gördül:

Leszivárog a könny a föld mélységébe,

És ennek méhében gyémánt lesz belőle.

Az arany készítésének alapja a tündérlányok szőke haja:

Szőke tündérlányok sárga hajaikat

Szálanként keresztülhúzzák a föld alatt:

E szálakból válik ki az aranynak érce.

Az égi képződmény létrejötte:

...szivárványt fonnak

Szemsugarából a tündérleányoknak.

Az arany és a gyémánt – melyek a földi életben anyagi értéket képviselnek –, valamint a szivárvány keletkezése meseszerűen, a mese világát idézve van bemutatva.

7. Kellékek, eszközök

A boszorkányok kellékei: béka, patkányfej, macskafark, kígyó, emberi koponya.

Ezek a halált, a szomorúságot, a sötétséget képviselik.

A tündérek eszközei: csók, gyémánt, arany, virágnyszolya, melyek az életet, a jólétet, a fényt szimbolizálják.

8. Hangok

A boszorkányok világában megjelenő hangok (mozgások, cselekvések által kiadva: – szófajilag igék) zajosak, zajjal járnak.

Boszorkányok szálltak arra seprűnyélen – suhogás

Hánytak a nagy üstbe békát, patkányfejet – dobás

... széjjelapultak lepények módjára – puffanás

a tűz minden seprűt hamuvá égetett – ropogás

A boszorkányok repülése suhogással, az „ennivalók” üstbe dobása dobással, a boszorkányok földre dobása az óriások által puffanással, a seprűk elégése pedig ropogással jár.

Tündérorszámban a cselekvésekhez társuló hangok (szófajilag igék) nem járnak zajjal:

... a tündérek szeméből könny gördül:

... sárga hajaikat

Szálanként keresztülhúzzák a föld alatt:

... szivárványt fonnak

Szemsugarából a tündérleányoknak.

A könny lefolyása az arcon, a haj áthúzása, a szem fényéből való fonás némán, hangtalanul valósul meg.

9. Színek

Boszorkányhonban állandó sötétség van, vagyis színvilágát a fekete jellemzi. A boszorkányok ruházata is fekete színű a különböző ábrázolásokban, valamint a 21. fejezetben szereplő madár, a varjú is. Tündérhonra a fény, a csillogás, a ragyogás, vagyis a sárga/arany szín jellemző. Megtestesítői a gyémánt, az arany, a szivárvány.

	<i>Sötétség birodalma (negatív)</i>	<i>Tündérek birodalma (pozitív)</i>
1. Lakók	boszorkányok	tündérek
2. Sors	halandók	halhatatlanok
3. Napszak	örök éjjel	örök hajnal
4. Lakhely	barlang	sziget
5. Táplálkozás	enni-inni való	csók
6. Foglalkozás	valóságghű	mesebeli
7. Kellékek	halál	élet
8. Hangok	hangos	hangtalan
9. Színek	sötét (fekete)	világos (sárga)

A táblázat adatait vizsgálva megállapítható:

A boszorkányok világára az örök sötétség, a szomorúság, az emberi lét szükségleteinek kielégítése jellemző. Ők az élet rossz, negatív dolgait képviselik. Tündérhon lakói boldogan, gondtalanul, szeretetben, fényben élnek. A tündérek az élet jó, pozitív dolgainak megtestesítői.

Remélem, a tanulmány elolvasása után sok magyartanár jobban megkedvelte a művet, s hasznos, érdekes elemzési szempontok birtokába jutott, melyeket örömmel hasznosít a tanítás során.

Homa-Móra Éva

Muhi Andrással a Paca cár ellen

Varró Dániel Túl a Maszat-hegyen című verses meseregénye az általános iskola 5. osztályában

I. Vallomás és credo

Vallomással kezdem.

Egy böngészős, könyvesbolti délutánon – akkor tízéves fiannak kerestem olvasnivalót – a kezembe akadt Varró Dániel Túl a Maszat-hegyen című könyve. Érdeklődéssel néztem bele, mivel kolléganóm nagyon dicsérte, az ő fiai már olvasták, tudtam, hogy élvezetes meseregény. És a lényeg: kinyitottam a könyvet, majd „Ja, ez vers?” felkiáltással azonnal be is csaptam...

Pedig...

- a magyartanárnak ahhoz a fajtájához tartozom, amelyik a verset élő, hangzó csodaként, ritmikus őseröként tiszteli; következőképpen
- rengeteg memoritert „adok fel” diákjaimnak, mivel
- vallom, hogy a legtöbb, amit egy általános iskolai magyartanár tehet a diákjaiért, az nem más, mint hogy rengeteg költeményt „ültet” az agyukba, szívéükbe, lelkükbe;
- hogy az ott raktározódó versek sok-sok évi érlelődés után egy-egy élethelyzetben önálló életre keljenek, muzsikálni kezdenek;
- hogy egy-egy szó, kifejezés, árnyalat, mely ott szunnyad értelmük mélyén, segíthessen majd megfogalmazni akkori érzéseiket;
- mert a mai gyerekek szókincsébe ugyan honnan egyéb helyről szivároghatnak be olyan szavak, szófüzések, melyeket gazdag költészetünk legjava nyújt;
- és addig is, amíg meg nem tanulják, határidőre „fel nem mondják”, közösen, hangosan, ritmikusan mondogatjuk az éppen „esedékes” verset, mint az imádságot.

(Először mindig én magam „mondom fel” a verset a gyerekeknek.

Mert a vers mondogatása, hangos skandalása tisztít, összerendez.

Mert közösségélményt ad, ha együtt mondjuk.)

Szüleink, nagyszüleink még a fizikai törvényeket is versikébe faragva tanulták meg. S tudjuk, a régi világban „demokratikusabb” volt az irodalom, nem csupán a kevés kiválasztott művelte, rengeteg alkalmi vers, köszöntő született tanulatlan emberek fejében is. Még ha a művészi színvonalat nem is kérhetjük számon e dalocská-

kon, a vers, a ritmus, a rímek csengése mindig vonzotta az embert.

Ugyanakkor magasabb rendű agyműködést, szellemi munkát feltételez a megértése. A vers tömör, plasztikus, képszerűen fogalmaz. Gyógyír a léleknek, gyémántesiszoló az agynak. A verses epika, a verses nagyepika pedig mindezeknek a jóknak koncentrátuma, minden erőnket mozgósítja: „munkára fel!”

Természetesen, megvettem a könyvet. Élvezettel olvastuk otthon, aztán bevittem az iskolába, tanítványaimnak idézgettem belőle mindenféle órán, nyelvtanon is. Kóstolgattuk, cuppogtattuk a Lecsöppelő Kecsőp Benő sorait, légzőgyakorlatoztunk a Paca cár hexameteres kacagásaira: „Hahahaha, hahahaha, haa! Haha, hahahaha, hahahaha, hahaha!”

Azóta tart a vezeklés, ez az írás is az.

Azért az elhamarkodott könyvbecsukásért. Hogy hirtelen nem bíztam meg a vers erejében, nem gondoltam, hogy leköti majd tízéves fiamat. Lekötötte.

Varró Dániel, vagy ahogy magát nevezi meg a meséjében: „Dani bácsi”, még nincs 30 éves. Még nem tudjuk, hogy emberileg-művészileg hova jut; de azt látja, aki kezébe veszi írásait, hogy nagy műveltségű nyelvi virtuóz, aki szinte lubicol nyelvünk gazdagságában, s olyan magabiztosan bánik a rímekkel, ahogyan csak egy östehetség tud. Két nemzedék határán: az ifjúkorból már kinöve, de a felnőttvilágba még nem „bepépesedve” érzékenyen ír a kisfiúk/ kiskamaszok lélekzűléseiről (is). A „gyerekpártisága”, a gyerekekbe vetett bizalma Kástnerére emlékeztet: az ő gyerekszereplői olyanok, akik a felnőtt társadalmat megszegyenítő rátermettséggel és tisztasággal oldják meg éppen a felnőttek által összegubancolt problémákat. Van egy tüneményes részlete a „Maszat-hegnyek”, amelyben a költő szidja a mai gyerekeket, de a szidalomáradatban érezzük az idézőjelet, a cinkos szemhunyorítást:

„...ti gyarló gyermekek,
Kik nem beszéltek nyelveket,
Bámuljátok csupán a tévén
A batmant meg a pokemont,
Mi lelketekbe beletart,
És elbutultok ezek révén.” (57.)

Érdekesek a gyerekek. Megfigyeltem tanítványaikkal, hogy a művészeteket, műalkotásokat egytől egyig valami letűnt, régvolt világba helyezik. Amilyen bájosan rácsodálkozik néha a kisgyerek arra, hogy istenként imádott óv- vagy tanító nénije is hús-vér ember, hogy néha „lejön a katedrálról”, olykor melegítőben leviszi a szemetet; nos legalább ilyen meglepő a nagyobbaknak, hogy ma, napjainkban egy fiatalember, aki alig nőtt még ki az egyetemről, VERSES MESEREGÉNYT ír! Egyáltalán: még ma is írnak??? Gyakran megkérem őket, gondolatban keressenek a családban vagy ismerőseik körében olyan korút, mint akiről beszélünk. Így válik igazán személyessé a dolog. Egy igazi, valóságos mai költő, aki annyi idős, mint a szomszéd fiú! Ez már igen! Mai, nyelvet elsivárító világunkban, amikor vésszesen apad aktív szókinccsünk, felbukkan egy fiatalember, aki friss, izzig-vérig mai nyelven, poétikai bravúrokkal szólítja meg a gyerekeket! És nem csak őket: több rétegű a mese, és több rétegű a kivitelezés is. Sok a szándékos „áthallás”, a kimondatlanul is feltételezett „alpműveltségre” építés. Azt nem várhatjuk felső tagozatosainktól, hogy felismerjék az anyegini strófákat vagy Dante Isteni színjátékának parafrázisait „Badarország bugyraiban”. De talán a jószágos Makula emlékezteti majd őket a Tüskevár Matula bácsijára; hátha a „barátságos meleg szoba” (61.) vagy a „Talpra, badar!” (191.) is eszükbe juttatja Petőfi sorait; s műveltebb ötidikek az „És így esett, hogy kilenc óra hatkor” sorra (81.) valami „...Vackor” végű verssort várnának. Az pedig egészen biztos, hogy „A titokzatos email” feladójaként említett joakaro@netuddki.csn (93.) olvastán minden mai gyerek a Harry Potter Tudodkijére asszociál. A Bús, Piros Vödör dala a nyolcadikosok számára lesz formailag is érdekes, ők ráismernek a Születésnapomra versformájára.

Minden korosztálynak, minden műveltségi rétegnek izgalmas tehát ez a mű, sokat tehet a magyartanár, hogy e virtuozitást értő módon bemutassa. Arany Szondi sora két apródjának feldolgozása után jóval, inkább a tanév végén, amikor már nem „szentségtörés”, fölolvassom nekik A Bűdös Pizsamázót (123.). Nagyon jót mulatnak, amikor ráismernek a verselésre... (8. osztályban kihagyhatatlan a Kosztolányi Ilonájára írt Borbála és a Petőfi-paródia, a Mínek-mínek? – ezek egy másik (előző) Varró Dániel-kötetből, a Bögre azúrból valók.)

Három év – a könyv megjelenése óta ennyi idő telt el – tapasztalata alapján azt mondom: érdemes szembügyre venni ezt a mesét. Hogy melyik évfolyamban? Az 5. osztály mindenképpen kínál

időt arra, hogy foglalkozunk a mese műfajával, kibővítsük, összegezzük ismereteinket. Nagyon fontosnak tartom, hogy ezzel a mai mesével is lássák: az irodalom nem ósdi, halott dolog, hanem élő, friss, minden újat befogadó művészeti ág; hogy születnek igényesen modern, színvonalas alkotások napjainkban is; hogy a legmodernebb szóhasználat nem ellentétes az esztétikussal (de nem is azonos a gügyögéssel!).

Érdekes megfigyelést olvastam egyik folyóiratunkban. Egy Amerikában született, de 16 éve hazatelepült honfitársnőnk nyilatkozza (az egyetemet már itthon végezte, de ott kétnyelvűségben nevelkedett): „Az angol az anyanyelvem, végül is ebből élek. Érdekes viszont, hogy az érzelmeimről, a legszemélyesebb, mélyen bennem lévő dolgokról magyarul tudok csak beszélni. – S ami figyelemre méltó nekünk, magyartanároknak is: – Az angolban is vannak rájuk szavak, de a hétköznapokban ezeket nem használják, ha angolul mondanám ugyanezt, azt hinnék, Shakespeare-t idézem.” (Képmás, 2006. augusztus, 11.)

Becsüljük hát meg nyelvünk ezerarcúságát, s a gyerekekkel együtt fogadjuk be legfrissebb hajtásait is!

II. Kalandozások innen és túl

Varró Dániel Túl a Maszat-hegyen című meseregényét tovább nem méltatom, megtették ezt a kritikusok. (A gyerekek nagyon szeretnek internetről anyagot gyűjteni, nos Varró Dánielről találnak bőven.) Azt keresem inkább: mit tudunk kezdeni mi, az általános iskola felső tagozatában ezzel a művel, hogyan tudjuk beilleszteni tanulmányainkba?

Hivatkozva arra a csúfos könyvbecsapásra (I. az I. részt!), valamint arra, hogy a vers HANGOS mondást, SZÖBELISÉGET igényel, közös, tanórai olvasást ajánlok, akárcsak a Toldi, a János vitéz vagy a Lúdas Matyi esetében. Nem elfecsérelt idő ez: kulcsfontosságú, hogy a csengő-bongó rímeket avatott tolmácsolásban hallják, az enjambement-ok kacskaringóin is segítők kell vezetni értelmüket. (Én a tanári bemutatás híve vagyok, természetesen – kellően felkészülve – a gyerekek is bemutathatnak egy-egy részt, erre később vizsgatértek.) A feldolgozás azután nagy módszertani változatosságot kínál.

A János vitéz témaköre s a műfaji ismeretek összegzése után mindenképpen hagynék időt másra, prózára. Ezalatt „ülepdednek”, beépülnek a tanultak, majd „desszertnek” jöhet a „Maszat-hegy”. A megbeszélés egyik szempontja az lehet: hogyan követi, követi-e ez a meseregény a klaszszikus mesehagyományokat? Ekkorra már fogal-

maik vannak a mesék felépítéséről. (Ezt is kiemelten fontosnak tartom: megfigyelni azt az ÍVET, amelyet leír a történet. Milyen fontos ez az ív! Mennyire hajlamosak vagyunk kihagyni ennek az ívnek bizonyos szakaszait hétköznapijainkból is! Mintha az epikus szerkezetből csak a Tetőpont létezne. Éppen a rákészülés szakasza, a próbák, az akadályok szakasza, a megszenvedés, a kiérdemlés szakasza az, amire nagyon rá kell éreznünk – segítségünkkel – tanítványainknak is. Bizony, az irodalomórán etikát, erkölcsant, életvezetést is tanítunk!)

Tekinthető-e hagyományosnak a Túl a Mázsa-talán hegyen szerkezete?

Hogy a főhősnek, Muhi Andrisnak mi a célja, az világos a gyerekek előtt: kiszabadítani Jankát a fogságból. Hogy milyen akadályokat kell legyőznie, azt is nyomon követhetjük velük. Badarország kapujában (hősünk „útjának felén” – a dantei áthallást ők még nem veszik észre) Turgenyev, a burgonya áll őrt, s Andrisnak próbákat kell kiállnia, hogy továbbjusson. (Bájosan blőd az első próba: vágjon öt majomfőfát. Nagyon élvezik a gyerekek, ha ezt a „majomfőfás” részt el is játszik!) Később a próbák komolyodnak, nehezülnek: a varázsfogmosópohár (sic!) segítségével mozgóbüféssé változik (a népmesékből ismert metamorfózis modern változata), hogy kiszabadítsa Jankát a takarítóbrigád kezei közül. (Ennek a résznek abszurdítására mindenképpen kitérünk!) Itt ismét összeér a két főhős sorsa. Am közös megpróbáltatás vár rájuk: a Paca cár börtönébe kerülnek. Jankát megszökteti a Búdös Pizsamázónak álcázott jó szándékú kém, Andris szökését Emil bácsi segíti. A tetőpont, a legnagyobb próba: a csatajelenet, a Paca cár legyőzése. A megoldás késleltetett: Janka megszédül saját királylányi mivoltától, Andris pedig visszamegy szerelméhez, a Babaarcú Démonhoz. Am rossz döntésüket felismerik („Hülyék voltunk mi, tök hülyék”), s a történet végén már kettejüktől búcsúzhatunk.

Bár az eposzi jegvektől 5. osztályban még messze járunk, megfigyeltethetjük velük a következőket. (Senki nem tiltja, hogy e sajátosságokat vidáman, játékosan mutassuk meg először diákjainknak!)

– Előhanggal indul a könyv, melynek már első sorában megtapasztalhatjuk az üde, molsolygós hangütést.

– Tréfás, modern invokációt is olvashatunk. Lám, mire a klasszikus eposzi kellékeket kell majd megtanulni, eszükbe villanhatnak ezek a huncut sorok:

„Múzsám, te szöke bombanő, te,
Puszild meg, ó, a homlokom!

*Így kéri mind a Múza nénit
A költők, mert ő súgja néik
Az összes rimet, ötletet,
Mit aztán versbe költenek.
Mint óvodások és mamáik,
Úgy mennek együtt kézbe kéz
Kis, szűk utcákon át, egész
A költemény bejáratáig.
Ott homlokon puszilja őket,
s ők hipp-hopp megihletődnek.” (7.)*

– In medias res kezdődik az első fejezet, ennek cselekménye jóval később illeszkedik majd be értelmezhetően a történetbe.

– Eposzi kellék az állandó jelző is, erre bőven találunk példát, igaz, legtöbbször a név részévé vált, tulajdonnevesült: Nagy Zsiráfmadár; Folt nélküli Johanna; Bambaképi Edgár; Ismeretlen Angol Költő; Búdös Pizsamázó – Fölköltözött Ödön; Szeplőtelen Szilvia; Babaarcú Démon; Ábrándozó Devizalevelező; Bús, Piros Vödör; Morzsányi Géza; jó, illetve rossz Pali kalóz; a kék szemű, daliás Luk gróf.

– Nagyszabású eposzi seregszemlével is találkozunk a Paca cárral való nagy ütközés leírásakor. Itt hexameterre vált a verselés, akár a klasszikus eposzokban, sőt, külön invokációval kér erőt a költő.

– Előhang lévén, utóhangot is ír a műhöz, s a 12 fejezetre tagolás valamint a mottó is a klasszikus mintákhoz igazodik.

A cselekmény szálainak követése nem egyszerű, hiszen hol párhuzamosan futtatja a két főhős történetét, hol összeérnek a szálak, hogy egy idő múlva megint szétváljanak. Ezt bonyolítja még az in medias res kezdés, valamint az, hogy a történetek egy részét Andris szavaiból tudjuk meg, ahogy Jankának elmeséli. Ha együtt, órán olvassuk a fejezeteket, néhány tanári kérdéssel segíthetünk a megértésben. A könyv fedőlapjának belső oldalán térképen is nyomon követhetjük a helyszíneket, ezen túl magunk is készíthetünk színes cselekményvázlatot csomagolópapírra, zsírkrétaival.

A történet végére érve többféleképpen is összegezhethetünk, pl.: Írd le Janka nevében, E/1-ben a kalandjait! (fogalmazás) Vagy: Vedd sorra időrendben azokat a helyszíneket, amelyeken Andris megfordult! (vázlat) Ezek a feladatok segítenek az időbeli, térbeli és nézőpontbeli sokféleségben rendet tenni, lineárisrá válik számukra a történet.

Hagyományos meseem a szereplők polarizálása: itt is elkülönülnek a főhős segítők, ill. akadályozói. Segítők: az Ismeretlen Angol Költő, a

kalauzul kapott Csálé meg az Egyenes. (Itt a weöresi kétféle út cseng a fülünkbe):

„Itt és így: egyenes,
igazi és istenes.
Ott és úgy: kanyarúl,
igen könnyen mélybe hull.”

(Az ábécé 25 betűjére)

Mesénkben így fogalmazódik meg ez a kétféleség:

„Tudjátok ti, merre
Kell menni? 'Persze. Csak hát...tüzetes
Izét igényel...' – csúrt-csavart a Csálé.
'Nem' – mondta őszintén az Egyenes.” (75.)

Segítők továbbá a Zsiráfmadár, a Lajhár, Luk gróf, Szösz néne, Kecöp Benő, a Büdös Pizsamázó, Emil bácsi – és persze Janka megmentője, Makula. Ellenfelek, akadályozók: Partvis Attila, Morzsányi Géza, az ellenséghez átállt Pali kalóz s az ellenség: a Paca cár egész apparátusával és sergével.

Megfigyelhetjük azt is, hogy Andrisnak saját magát is le kellett győznie, többször is. Ez nemritka a való életben sem, de láttuk János vitéznél is: egy pillanatra megingott, amikor a zsi-ványok pénze csábította, s komoly kihívás volt neki a francia királyné keze s a vele járó gondtalan élet ígérete is. (Későbbi tanulmányainkban pl. Odüsszeusznak ugyanilyen csábító lesz Nauszikaá.) De legyőzi önmagát, mint ahogy Muhi Andris legyőzi Menedzser-foci 2000 iránti érdeklődését is a Büdös Pizsamázónál, megy tovább célja felé. Komolyabb, Nauszikaá-szerű csábítás a Babaarcú Démon; csodálatos, önfeledt, igazi gyermeki játékból ábrándozik, el ők ketten, kiszakadva a kemény próbatételek küzdelmeiből. De innen is továbbmegy hajlíthatatlanul.

A lélekábrázolás legfinomabb költői bravúrja (dramaturgiaiailag is) az a rész, amikor a sok hányattatás után kiszabadítva Jankát a takarítók kezei közül, végre együtt vannak. A helyszín a Paca cár börtöne, amely hagyományos mesében talán az összetartozás-érzést erősítené a szereplőkben (a fizikai szűkösség-közelség miatt is). Am gyerekhőseink útjai lélekben már különválnak: Janka a királynéi koronáról ábrándozik, Andris pedig szerelméről, a Babaarcú Démonról. Még a nyomdai megoldás is hozzájárul e kettéválás nyomon követéséhez: a 162. oldalon Janka, a szemben lévő Andris álmodozik, külön-külön. Kétféle ábrándjukra rímel a majdnem-befejezés, csak az Utóhang utolsó soraiban találunk újra egymásra.

A mesének ez a része nem hagyományos: izgalmas lélektani ábrázolásokkal találkozhatnak itt kis olvasóink.

Megszokott mesekellékek még a csodás tárgyak is. Itt ilyen az a néhány babérlevél, amelyet az Ismeretlen Angol Költő ad hősünknek; a csatában fegyverként használt folyóston, a pacahintő; ilyen a beszélő tárgy, amelynek szinte már lelke van, tehát emberszámba megy: a Bús, Piros Vödör; s a legfontosabb, a varázsfogmosópohár, amely többször is szerepet kap. Modern mese lévén, egészen modern tárgyak is felbukkannak: a Lajhár mobiltelefonja, egy e-mailt venni képes pittyegő szerkezet, Csiricsaré herceg laptopja, egy morzsaporszívó s egy egészen hétköznapi tárgy is: a túrórudi nyitószalagostul. (A csodás tárgyakról l. még a feladatok között.)

A csodás helyszíneket, különös, játékos névadásokat vizsgálva rajzoltatom a gyerekeket. Milyenek is lehetnek vajon a Hecsedlifák, a Zoknimezők, milyen lehet a Tüfoki Szél, Szösz néne, Tyuxemburg grófja vagy maga a Maszat-hegy?

Kicsi koruktól megszokták, hogy a mesében minden jól végződik, most már 5.-ben nevet is adunk ennek a mesekelléknek. Az igazság túl a Maszat-hegyen is győzedelmeskedik.

A mesei hagyományokat felkutatva (tündérmesei cselekmény; segítők és akadályozók; csodás szereplők, tárgyak és helyszínek; mesei igazságszolgáltatás) nézzük a sajátosan mai, modern vonásokat!

A költő gyakran megszakítja az epikus áradást, kisebb eszme-futtatások, elkanyarodások, általánosítások és életbölcseességek kimondása miatt. Ilyenkor megszólitja olvasóit, néha az ő nevében saját magát, s olykor fricskák, kis gonoszágok röpködnek, tréfás-komoly tükörtartva életünk tipikusan mai jelenségei elé.

Néhány ezek közül:

A mozilátogatás kultúrájáról:

„Krákog, moziba járni nem mer,
Fél, ott köhinti el magát,
Ahol tetőfokára hág
Az izgalom (...)
Egészen más beülni épen,
Jó torkúan egy filmre, és
A zacskóval zörögni szépen,
Fölkiáltani szinlelés
Nélkül, őszinte ámulattal:
'Miért beszél a dán urakkal
Magyarul az angol követ?'
'Vigyázz, Han Solo! Egy követ
Fűj Darth Vaderrel a barátod!'
Meg más efféle dolgokat,

*Szürcsölni óriás kóla lájtot-
Mindez helyes, sőt illik is,
Csak hát köhögni, az cikis.*” (52.)

A türelmetlen gyerekolvasókról:

*„Kis olvasóm, te unsz, te tiszta
Ideg vagy már, rám ripakodsz:
Jaj, Dani bácsi, vegye észre
Kit érdekel, mi jut eszébe?
Nem kell ide a sok szöveg,
A sztorit lökje már, öreg.
Mi volt az emailben? Ki írta?
Véletlenül jött vagy direkt?
Aki küldte, azzal mi lett?
Mért mëlbe írta, nem papírra?
Kinek szánta, és mért vajon?
A többit hagyja, vén majom.”* (92.)

Egy életformáról:

*„...Már nem csábítja a kád, a lavór,
S mászt mint pizzamát, sose hord már.
Nem hajtja a becsvágy, ez a ronda pribék,
Biz’ az ágyba hozatja a reggelijét (...)
És utána lazít, délig heverészve,
Hogy a reggelijét megemésze. (...)
S mert szappant, szájvizet is feledett,
Olyan egykutyá, hogy mi a látszat
– Ó, mit neki dús haj, friss lehelet! –
Fölkel, de tovább pizzamázgat.
Ide nem megy azért, és ezért oda sem,
A lakásban ül álló nap büdösen,
Elkótyavetyéli sok ifjúi évét,
És nézi a nézi a tévét.”* (124.)

Modernné teszi a mesét a nyelvezet is: a jellegzetesen mai (sokszor becézett-rövidített) szavak, sokszor pongyolán hétköznapias kifejezések, szófordulatok. (Talán ez a legvitatottabb terület a fogadtatás szempontjából, hiszen nyelvművelőink a fejüket fogják efféle szavak olvasán: vacsi, zsepi, uncsi; vagy tiltakoznak az ilyen szlengek irodalmi átültetése ellen: „a sztorit lökjed már”, „a lényeg a lényeg” stb. A becézésről annyit: ha Móricz Zsigmond nem tartotta infantilis gügyögésnek az Iciri-piciri kicsinyítő képzőt, nekünk se kell irtani. Hiszen mindenféle kicsinyítés-becézés derűt, pozitív szemléletet vagy éppen szeretetet sugall. S azt is tudomásul kell venni, hogy a szavak rövidítése korjelenség más nyelvekben is. Emiatt nem kell vészharangot kongatni, nem sorvad el anyanyelvünk! A hétköznapi szófordulatokról pedig: Varró Dániel „vállaltan trehány” /47./, amikor ilyeneket beemel szövegébe, hiszen így tud görbe tükröt tartani elénk.)

Érdekes feladat lehet a mű olvasása közben folyamatosan gyűjteni a modern, mai szavakat,

kifejezéseket, s mire a végére érünk, kész a „fordított szótár”. Azért fordított, mert az idők számára teszi érthetővé a mai szavakat (ellentétben pl. a Toldi régies kifejezéseinek mai magyarázataival).

A szókincs vizsgálata mellett folyamatosan, már az olvasáskor vizsgáljuk-elemezzük a különféle poétikai eszközöket. Bőséges példatárat találunk egyéni hasonlatokra, megszemélyesítésekre, metaforákra (olykor egészen meghökkentő, „varródanis” formulákra!), alakzatokra, a szóhangulat különféle megnyilvánulásaira, hangutánzásokra és hangulatfestésre, vagyis mindarra, amit az irodalmi-anyanyelvi órákon tanulunk 5. osztályban. (A Feladatok között majd ezek feldolgozására is kitérek.)

Beszélnünk kell a Maszat-hegy verseléséről is. Ezen az évfolyamon még nemigen tanítunk sorfajttákat; a János vitéz ütemhangsúlyos verselését, páros rímeit, népdalszerűségét figyeltük meg csupán. A sokféleség szembevetünk majd a gyerekeknek, érdemes segíteni őket annak felfedezésében, hogy a versforma mindig a tartalomhoz igazodik. (Pl. az Andris beszélget az állatokkal /24./ egyszerűsége a hagyományos gyerekversek: páros rímű hetesek; a Makula bácsi elbeszél /45./ a János vitéz verselése; a mű tetőpontja a klasszikus eposzok nagy seregszemléjét idézi, nyilván ezért olvashatjuk hexameterekben. (Tizenkettedik fejezet, 189.) Szerintem egyáltalán nem baj, ha akár az eposzi kellékekről, akár a klasszikus verslábakról egy modern, mai mese kapcsán hallanak először. A Lecsöppenő Kecöp Benőről ki ne jegyene meg egy életre a jambikus lüktetést?

Külön jellegzetessége ennek a mesének, hogy lépten-nyomon kisebb lírai betétek, dalocskák (ha úgy tetszik, songok), apró epikus betétek tartkítják. (A szerzőről tudni kell, hogy ún. limerickeket fordít és ír ő maga is, ezekből találhatunk a „Maszat-hegyben” is. A limerick jellegzetes, öt-soros angol versforma, meghatározott verslábakkal és rímképpel. A műfaj felbukkan már a költő első kötetében, a Bögge azúrban is. /Két tanulmányos limerik – átkerült a meseregénybe is./ Jellegzője továbbá a pajkos, néha pajzán hangvétel – költőnk nyilván itt az előbbi úti meg, de a csattanók olykor meghökkentők – ezzel is teret adva a fejcsóválóknak.) Ezek a tréfás versikék nagyon fontosak, igazán „varródanissá” teszik, frissítik a mű egészét. A tanítás szempontjából pedig remek alkalmat kínálnak arra, hogy megfigyeltessük a líraiság és az epikusság lényegi tulajdonságait. További tanulmányainkban is hasznukat vehetjük: igazán nem bűn, ha a későbbi osztályokban olvasott művek egy-egy szereplője „dalra fakad” majd

vállalkozó kedvű diákjaink tolla nyomán, „énközléseket” mond játékos rímekbe öntve, szívbéli vallomást tesz strófákba rendezve. Szípközéon ügyesek a gyerekek az ilyen feladatokban! (És nem kell félni, a mű iránti tisztelet nem sérül az efféle huncutkodásoktól: nyugodtan hagyjuk, hogy Iluska, Lúdas Matyi vagy akár Robinson „songot” énekeljen!) Korábban említettem, hogy a tanári bemutatás híve vagyok az irodalomórákon. Nos ezeket a dalocskákat-versikéket – felkészülés után – mindig gyerekek olvassák föl.

Sok mindentől szó esett már, de nem érintetem egy igen fontos kérdést: a mű értékrendszerét s ezzel kapcsolatban a szokott mesei igazságszolgáltatást. Csak a teljes mű elolvasása után kerülhetnek megbeszélésre ezek a dolgok, annak ellenére, hogy sokaknak furcsa, hogy főhőseink – még ha tréfásan is – negatív tulajdonságokat hordoznak. Hogy is van ez? Janka maszatos környezetéből csak „tanulmányútra” ruccan át a tiszta világba? (A szomszéd úr tanácsára, „Lásson törülközőt, lavórt,

Ne csak könyvekbe belefestve!

III. Feladatok

1. (Előzetes) Gyűjts anyagot az Interneten Varró Dánielről!
2. Keress a műben jellegzetes mesefordulatokat!
(Pl.: „Édes gazdám, elviszlek én! (...) *Úgy szálljunk, mint a szél, vagy mint a villám, Vagy mint a gondolat?* (81.) stb.)
3. Kérdezz utána: milyen történetekből ismerős a „találtgyerek-motívum”?
(Pl.: Mózes, Oidipusz, Romulus és Remus, Kukorica Jancsi.)
4. Szereplőválogatás egy képzelt filmhez: mely szerepeket osztanál társaidra vagy folyóiratban, képeken látott gyerekekre, ha ezt a mesét meg akarnád filmesíteni?
5. Jelmeztervezés ugyanehhez.
6. Diszletrajzolás: milyennek képzeled a Hecsedlifákat, a Zoknimezőket, a Maszat-hegyet, a többi helyszínt?
7. „Csodás tárgyak vására”: hozz be otthonról bármilyen hétköznapi tárgyat, képzeletben ruházd fel valamilyen csodás tulajdonsággal, mint a mesékben! Kínálgasd portékádat: mit tud, miben segít tulajdonosának ez a varázstárgy?
8. Foltnélküli Johannából Maszat Janka lett. Gyűjts más mesékből példákat arra, hogy a jó szereplőket csúffá varázsolták, majd feloldódott a gonosz varázslat. Azt is vizsgáld meg, mitől oldódott fel!
9. Gyűjts össze játékos, ötletes neveket – ha van, az állandó jelzőjükkal együtt! Találj ki te is hasonlókat! Mondd a kitalált nevet, milyennek képzelik őt társaid? Keress állandó jelzőt társaidra! Mondd a jelzőjüket, a többiek ennek alapján ismerjenek rá! Lásd el állandó jelzővel családtagjaidat is!
10. Nézz utána könyvtárban, mit jelent a song az irodalomban! Írj songot a cserepes virág, a tábla, a kréta, a szivacs stb. nevében! Lehet limerick is!
11. Badarország kapujában Turgenyev, a burgonya a kapuőr.
 - a) Nézz utána, ki volt a „valóságos” Turgenyev, honnan vette ezt a nevet a költő!
 - b) Kik voltak a János vitézben Tündérország kapuőrei? Hányan voltak?
 - c) Gyűjts népmesékből is kapuőröket!
12. a) A Zsiráfmadár kétféle állat költői egybegyűrésével alakult. Képzeld, találj ki te is

*Hadd legyen vállaltan trehány,
Tanult, világlátott leány.” (47.)*

A maszatos Jankát az ellenség büntetésből akarja megfürdetni? De ha a jók maszatosak és az ellenség fürdet, akkor hogyhogy a főellenség, a Paca cár is pacásít, vagyis piszkít? Nem egyszerű kiigazodni ebben a világban, persze a végére minden kiderül, és helyreáll a rend, a gyerekek belső rendje is – fontos, hogy erre figyeljünk! (L. a Feladatokat is!) Érvényesül tehát a hagyományos mesei igazságszolgáltatás, és nyugodtak lehetünk: a tiszta továbbra is tisztát jelent majd mindenféle értelemben; a maszatos, pacás, piszkos pedig az ellenkezőjét.

A mű egészétől a részletekig haladva még számtalan dolog kínálkozik bemutatásra, elemzésre. Csak az idő, az óraszámok szabhatnak határt kalandozásainknak ebben a gazdag mesevilágban, Varró Dani világában.

A továbbiakban feladatok következnek, s a két óravázlat is csak ízelítő abból a módszertani sokféleségből, amellyel a regényhez nyúlhatunk. Még annyit: báb-musical is készült a könyvből.

hasonlókat!

b) Mi repítette célja felé János vitézt?

Mi repíti céljuk felé a népmesék szereplőit?

13. Kettesével készüljétek fel: egyikőtök a „Maszat-hegy” egy tetszés szerinti szereplője, a másik pedig a riporter. Mutassatok be egy interjút társaitoknak, de a riporter ne mutassa be, ne nevezze meg interjúalanyát! Ha ügyesek vagytok, nemcsak rejtvénynek jó a játék, hanem egy-egy cselekedet okára, körülményeire is fény derülhet. (Itt nyilván kiegészítjük a történetet: a gyerekek a szereplők „bőrébe bújnak”, a motivációkat, mozgatórugókat képzelik hozzá a megírt meséhez. Nagyon jó drámapedagógiai játék, közben sok minden kiderül róluk, magukról is!)
14. Készítsetek társasjátékot Muhi Andris nyomában címmel! (Csoportmunka, összefoglaló jellegű.) Rajzoljátok meg a játéktáblát, a bejárt utat! Az akadályokat, próbákat lehet a játékosok egy-egy feladatának tekinteni. Alkothattok szerencsekártyákat is, mint az igazi társasjátékokban, lehetnek jutalmak és büntetések is!
Kit rajzoltok a célba? Jankát? A Babaarcú Dément?
15. Tervezzetek vidámpark-játékokat (szellemvasút, elvarázsolt kastély, körhinta-figurák stb.) Andris és Janka kalandjai és a szereplők karaktere alapján! (Ez is csoportmunka és összefoglaló jellegű.)
16. Gyűjts játékos, hanghatáson alapuló szófűzéseket, költői eszközöket!
(Pl.: „...*dísz a piszka*” (33.)
„*Turgenyev, a burgonya*” (65.)
„*Peckesen és pökhendin a nagy pocakú Paca cár...*” (189.)
„*Odabiccintett a pacáknak...*” (190.)
„*Jöttek a tintapacákok marcona arccal a harcba.*” (190.)
„*Ha zizzen tízezer bozót...*” (78.)
17. Gyűjts egyéni vagy meghökkentő részleteket, olyanokat, amelyek számodra azok! (Lehetnek leírások, szóképek, alakzatok, egyebek.)
Pl.: „*Ó, kikötő! Te nagy te ronda
Lármás vidék!*” (121.)
Itt talán meghökkentő lehet a „ronda” a megszólításban.
„*S míg vérszagot a szél süítve hajszolt,
Nutellát ő kenyérre kenve majszolt,
Egy pillantása fölperzselte szíved
És drapp méhecske volt a zokniján.*” (131.)
Itt a rémromantika keveredik a kimondottan mai, „ovis” életérzéssel, bizarr ellentétet alkotva. (A „drapp” szín se áll a lírai statisztikák élén!)
„*Mikor az este már bepiszkolt
Egét-földet, s a nap letűnt,
Úgy kábé kilenc óra tízkor
Kezdődik el történetünk.*” (9.)
Az első sor állítmánya rímel a címre is, megelőlegezve a történet egyik fő motívumát. A kinosan (?) pontos időmeghatározás is újszerű.
„*Új nap virradt fel. Verebek csiripeltek. A reggel
Felhőrpölte az éjszaka barna, hideg kakaóját
/Mellé kiflit evett, aranyat, ropogósat, a holdat/
Majd beleült puha, kényelmes felhőfotelébe,
És megnézte, mit ad ma a tévé...*” (189.)
Az eposzok, elbeszélő költemények legszebb hagyományait követő napszakváltó megszemélyesítések a fentiek, izgalmas összevetni a János vitéz, később a Toldi hasonló részeivel. Stb.)
18. Gyűjts hangutánzó és hangulatfestő szavakat a meseregényből!
(Pl.: lacafaca, laffogtak, dörömbölt /bong, bong/, pittyeg, döng, pukk, füttyülve, hetykén, hóbörög, rikkant, csámcsoghatsz, peckes, pukkancs, köpcös, marcona, pökhendi, csúrt-csavart, kunkori, lófráltak, zizzen, locsogás, hórukkózó, zörömbölt, spuriztak stb., stb.)

19. Készítsd el a „Fordított szótárt”, a mi mai, modern szavainknak és kifejezéseinknek szótárát! (Pl.: izé, figyu, figyi, mani, pez, kábé, parázz, skacok stb. – magyarázattal!)
20. Elemezd a nagy csatát! (Az ellenséges haderők, a helyszín, a fegyverek, a hadműveletek stb.) Hasonlítsd össze a János vitéz és A Pál utcai fiúk csatajelenetével! Milyen eszközök teszik mozgalmassá, elevenné ezeket a leírásokat?
21. A Babaarcú Démonról szóló részben olvashatod:
*„Nahát az első három óra
 Fogócskázással telt el, és
 A negyedikben volt bújócska
 (Száz terem erre nem kevés),
 Az ötödikben eszegettek,
 A hatodikban veszekedtek...”* (137.)
 Kicsi korodban biztosan te is hallottál sorolókat: napsoroló, hónapsoroló mondókákat. A költő itt ezek hagyományait követi. Elevenítsd föl, gyűjts ilyeneket!
22. Nézz utána, milyen tánc a slow-fox, amit így ír le a költő: *„gyors, gyors, lassu, lassu, gyors.”* (137.) Ha tudod, tanuld meg, és tanítsd meg a többieknek!
22. Csoportokban alakuljatok „programszervező irodává”! Készítsetek prospektust „Töltsön egy hétvégét a Maszat-hegyen!” címmel! A prospektus tartalmazza az ajánlott programokat, szállást, étkezést meg amit még gondoltok! Ügyeljetek a tetszetős kivitelezésre!

IV. Önálló óratervek, foglalkozástervek

1. Drámapedagógiai óra játékos összefoglaláshoz (kb. 90 perc)

(Körben ülünk, székeken; padok, íróeszközök nélkül.)

A) Bemelegítő gyakorlatok:

a) Asszociációs játék: egyszerű asszociációs szólánc, melynek első tagja pl.: *Paca cár, de nem fontos, hogy a többi is a műből legyen; inkább, ami spontán eszükbe jut.*

b) Beszédgyakorlat: *„Eláll a hó, a szél elül,*

A rózsakertben este lesz...” (78.)

Ezeket a sorokat mondjuk jól artikulálva, ritmikusan először együtt, majd frázisokra bontva ülésrendben, mindig ügyelve a ritmusra. Majd nehezítés: egymásra nézve, egymás tekintetét elkapva alakul ki a staféta. (Montágh Imre játéka.) Lehet gyorsítani, lehet különféle érzellemmel megtölteni a szöveget, de a versritmusnak mindig meg kell maradnia.

B) *„Ki mondta?” Sorban minden gyerek idézi a műből valamelyik szereplő szavait (az idézetet otthon kereste ki). A többiek kitalálják, ki a szóban forgó szereplő.*

C) *Tárgykereső: a kör közepére egy dobozt tesztek, ebből sorban mindenki kivész egy tárgyat. A feladat: mondj három mondatot, mire emlékeztet ez a tárgy! Mi volt a szerepe a regényben? (A tárgyak lehetnek pl.: piros kisvödör, tintapacás füzetlap, játéktelefon (mobil), játék laptop, Fekete Péter kártya, plüss zsiráf, játék partvis, falinaptár, pattogatott kukorica, light cola, krumplics, csikos pizsamafelső, madaras képeskönyv, játék korona, papír zsebkendő, ketchup, fogmosópohár, ráspoly stb.)*

D) *Interjújáték: I. a feladatok közül a 13. számút.*

E) *Apróhirdetés: fogalmazz bármelyik szereplő (lehet tárgy is!) nevében apróhirdetést! Ehhez kiosztok kis cédulákat, amire írják, apró borítékokat, amibe belerakják. (A teafilter kis papírzacskóit gyűjtöm erre a célra!) A kör közepére egy újabb doboz kerül, ami most postaládaként funkcionál. Miután mindenki bedobta a hirdetését, „jön a postás”, és mindenkinek hoz egy „levelet” (nem a sajátját). Ki-ki felolvassa, és megpróbáljuk kitalálni, melyik szereplő adhatta föl az apróhirdetést.*

F) *Csoportokat alkotva minden csoport kiválaszt egy-egy részt, és némajátékkal előadja, vagy szoborcsoportot alkotva megformálja a többieknek. (Szintén rejtvény formájában, úgy érdekesebb!)*

G) *Ugyanezek a csoportok további két műfajban alkotnak: „rap-klipet” vagy „tévéréklámot” találnak ki a mű alapján. (Pl.: folteltávolító a pacákhoz, szagtalanító a Pizsamázónak stb. Rap-szövegekben pedig igazán „profik”.)*

2. A Babaarcú Démon történetének feldolgozása

(Kooperatív és drámapedagógiai módszerekkel, kb. 90 perc.)

4-5 fős csoportokban, asztaloknál ülnek. Eszközök: papír, íróeszköz, a regény (részlete).

- A) Képzeldjétek! Ha ki akartok szakadni a hétköznapi sodrásából, munkás, zakatoló egyhangúságából, milyen helyet választanátok, ahol kikapcsolódnátok? Képzeljétek el, beszéljétek meg jó alaposan, hol lenne ez a hely: hegyen-völgyben, vízen, hajón, várban, szigeten? (Néhány perces megbeszélés után a csoportok elmondják részletes terveiket.)
- B) Mivel töltenétek az időt, mi tenne boldoggá? (Szóforgó: minden csapat tagja mond egy tevékenységet, egyikük feljegyzi az összes ötletet, nem véleményezik egymást. 1-2 percig ötletgyűjtés, majd egyenként mérlegelik az összes felírt szót, s csak az maradhat a papíron, ami-ben minden csoporttag megegyezik. Ezután olvassák föl a csoportok a „boldogító” tevékenységeket.)
- C) Figyeljétek meg, milyen helyen volt Andris és a Babaarcú Démon, mivel töltötték az időt, mennyi időt töltöttek együtt! (A Kilenvedik fejezet megfelelő részének tanári bemutatása (129–139. oldal).
Megbeszélés: 9 óra leforgása alatt nagy ívet ír le a kapcsolatuk az ijesztgetős, hidegleglős kergetőzéstől az önfeléd t játékig, a táncig majd az elválásig. (L. a feladatok közül a 21. számút!)
- D) Mitől lehetett boldog Andris? Miért nem akart hazamenni?
Virág alakú papírlapokat osztok ki: írjátok rá a szírmokra boldogságának okait! Ezután felolvassák a csoportok véleményüket.
- E) Önálló felkészülés alapján: a démon szó jelentésének meghatározása.
Ez a Babaarcú Démon nagyon titokzatos lény, csupa ellentmondás. Minden csoport beszélje meg, milyen is lehet ő! (Kora, külső-belső tulajdonságai, hangja, ruházata, kedvtelései stb.)
Egy csoporttagot válasszatok, aki megszemélyesíti a Démont. A többi csoport tagjai pedig interjúvojják, kérdezzék őt!
(Itt nyilván „továbbköltik” a gyerekek a mesét, olyan dolgokat is „nyilatkoznak” magukról a Démon nevében, ami nincs a könyvben. Mint minden efféle játék, ez is sokat elárul róluk, magukról.)
- F) Lelki levelesláda: Muhi Andris tanácsot kér, mit tegyen: menjen vagy maradjon?
(Valaki felolvassa a „segélykérő” levelet, aki akar, válaszol rá – nem kell mindenkinek.)
- G) Mielőtt feloszlának a csoportok, kétféle fonalat kiteszek olyan helyre, hogy „útjukba essen”.
Ha egyetértesz Andrissal a döntésében, tépj egy darabot a piros fonalból, ha nem értesz egyet, a szürkéből.

V. Epilógus

Lám, miközben e sorokat gépelem, itt pimaszkodik velem egy verssor, belemászva egy másikba:

Paca cár, Paca cár, pacafülű Aladár!

* * *

Az elemzés az alábbi kiadás alapján készült:

Varró Dániel: *Túl a Maszat-hegyen. Muhi Andris és a pacák birodalma.* Magvető, Budapest, 2003.

Irodalom:

Badarmagyar. 300 limerik. Szerk. Várady Szabolcs. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002.

Most jelent meg!

Széplaki György:

LEVELEK AZ IRODALOM TANÍTÁSÁRÓL

(A folyóiratunkban az elmúlt 13 év során megjelent módszertani levelek gyűjteménye.)

19 cm, 184 oldal, ára: 1600 Ft

Megrendelhető postai szállításra:

Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: 363-0276, fax: 221-6337, e-mail: trezorkiado@trezor-t-online.hu

Timár Zsuzsanna

Az irodalomtanítás műhelyében

Ady Endre: Valaki útravált belőlünk

(11. évfolyam, magyar irodalom)

Művelődési anyag: Ady Endre: *Valaki útravált belőlünk*

Tematikus egység: Ady Endre életműve

Az óra típusa: új anyagot feldolgozó óra

Az óra célja: A vers elhelyezése az Ady-életműben, ugyanakkor a „szerelem elvesztése” toposz bemutatása egy másik korban és műben (Fazekas Mihály: *Végbúcsú Amelitől*)

Munkaformák: frontális osztálymunka, pármunka, kooperatív csoportmunka

idő	az óra menete	didaktikai feladat, munkaformák, módszerek, eszközök
0–2'	Szervezési feladatok (bevonulás, jelentés, elhelyezkedés, kipakolás stb.)	
2–4'	Egy tetszőleges Ady-vers CD-ről való meghallgatása.	ráhangelés, frontális osztálymunka, CD-LEJÁTSZÓ, CD
4–10'	A diákok kapnak egy borítékot, benne felszabdalt verssekkel. Párokban dolgoznak. Felolvassuk a versrészleteket, és nyilvánvalóvá tesszük, hogy melyik versrészletek valók egy versből. A diákok feladata összepárosítani a szerintük összeillő részleteket úgy, hogy az egyik a régies (Fazekas Mihály) szövegből, a másik az újabb (Ady Endre) szövegből való idézet legyen. Az egyszerűség kedvéért érdemes jelölni a részleteket is különböző módon. (Ez nálam az Ady-szövegen betűket (A-tól D-ig), a Fazekas-szövegen számokat (1-től 4-ig) jelent.)	felvezető játék, pármunka, PÁRONKÉNT VERSRÉSZLETEK
10–20'	Megkérdezzük a diákokat, hogy milyen megoldások születtek, és lehetőség szerint ki is vetítjük azokat. Minden megoldást elfogadunk, amit indokolni is tudnak, így valószínű, hogy minden variáció elő fog fordulni. (Így válik a gyakorlat szabad szövegértési gyakorlattá.) Akiknek a megoldásait elfogadtuk, azokat egy üres A/4-es lapon rögzítik a párokat ragaccsal, ezeket ki is tesszük ragaccsal a falra, hogy óra végén megnézhessék az eltérő megoldásokat.	frontális ellenőrzés, ÍRÁSVETÍTŐ, VERSRÉSZLETEK FÓLIÁN, A/4-ES LAPOK, RAGACS; VERSRÉSZLETEK: II. MELLÉKLETBEN
20–22'	Kiosztjuk fénymásolatban a Fazekas-verset, teljes egészében, majd felolvassuk azt. Megfigyelési szempont a diákoknak: <i>vajon mikori lehet a vers?</i>	bemutató olvasás, frontális, VERS FÉNYMÁSOLATBAN VERS: I. MELLÉKLETBEN
22–26'	A vers felolvasása után kérdések: <i>Vajon mikori lehet ez a vers? (felvilágosodás, romantika) Miért? (Nyelvezet, hangulat, stílus) Kinek a stílusára hasonlít? (jó esetben itt már előjön Csokonai Vitéz Mihály neve) Akkor mikori lehet? (felvilágosodás) Ismertek Csokonai Vitéz Mihályon kívül más felvilágosodás kori költőt? (Kazinczy, Batsányi, Bessenyei, Berzsenyi stb., esetleg Fazekas Mihály neve is felmerül, ha nem újabb kérdés.) Ki írta a Lúdas Matyit? (Fazekas neve előkerül, ha nem, megmondjuk, és pár érdekességet is mondhatunk Faze-</i>	frontális kérdés-felelet módszer

	kasról, pl.: Barátsága Csokonaival, katona a császári hadseregben, <i>Füvészkönyv</i> , kalendáriumok, babonákkal szembeni ellenérzet, csillagászati szakkönyv, nemcsak a <i>Lúdas Matyit</i> írta, de kiváló lírikus is, stb.)	
26–28'	Házi feladat lesz otthon újra elolvasni a verset, és a lap szélén jelölni, ami tetszik (+), ami nem tetszik (-), amit nem értenek (?), ahol hozzáfűznivalójuk van (!), ezt a következő óra elején megbeszélik a tanárral.	házi feladat ismertetése
28–30'	A diákok kinyitják a szöveggyűjteményt, és a tanár felolvassa az Ady-verset. Előtte a kérdés: <i>mi köti össze a két verset? Milyen az Ady-vers hangulata, és miért?</i>	bemutató olvasás VERS: I. MELLÉKLETBEN
30–32'	Lehetséges válaszok: mindkét verset a szerelem végén bánkódó férfi írja hölgyének, a vers borús, szomorú, melankolikus, levert, depressziós, reménytelen, megrendítő, megrázó stb., azért, mert a szerelme elhagyta a költőt (talán Léda neve is előfordul, ha nem, egy újabb kérdéssel (<i>vajon melyik szerelme?</i>) kicsaljuk).	kérdés-felelet módszer
32–48'	Párokra osztjuk az osztályt (padtársak), és a tanteremben három padsort feltételezve, padsoronként ugyanazokat a kérdéseket tesszük fel a pároknak. A diákoknak meg kell válaszolniuk a kérdéseket, a megoldásokhoz a tankönyvüket használhatják. Az első padsor kérdései: <i>Mik a vers keletkezési körülményei? Mi a műfaja? Milyen a mű és a cím kapcsolata?</i> A második padsor kérdései: <i>Mi a versgész mondanivalója? Lehet-e tagolni szerkezetiileg?</i> És a harmadik padsornak: <i>a vers részletes elemzése: a részek mondanivalója, időkezelés, költői képek és eszközök, strófaszerkezet, rimelés.</i> A kérdések odaadhatók lapon előre összeírva, hogy mindenki tudja, mi a feladata. Miután megbeszélték a párok a válaszokat, az azonos feladatot kapó párok egy-egy tagja különböző színű krétával (tollal) leírja a megbeszéléteket a táblára (csomagolópapírra), úgy, hogy először az egyik felírja a megoldásait (a kérdéseket a tanár már előre rögzítette a táblán vagy a csomagolópapíron), erre egy perce van, majd a másik kiegészítheti, illetve megkérdőjelezheti a leírtakat, szintén egy perc alatt, míg mindenki sorra nem kerül. Így végül (remélhetőleg) minden fontos adat felkerül a táblára.	új ismeretek feldolgozása, pármunka, kooperatív csoportmunka, TÁBLA/ CSOMAGOLÓPAPÍR, SZÍNES TOLLAK/ SZÍNES KRÉTA TÁBLAKÉP (a lehetséges válaszokkal): A III. MELLÉKLETBEN
48–55'	Az ismeretek megbeszélése, kulcsszavakban való (közös) rögzítése a füzetben. Ezután közös kérdések megbeszélésre: <i>Hogy tetszettek a versek? Melyik vers tetszett jobban? Még egyszer: mi a kapcsolat közöttük?</i> (természetesen a szerelem vége) <i>Van-e valami eltérés a két vers hangulatában, mondanivalójában?</i> (Fazekas: jószágos elengedés, Ady: kizárólag magára figyelő fájdalom.) <i>Min múlhat ez a különbség?</i> (nem a mű keletkezésének időpontján, hanem a költő személyiségén)	frontális ellenőrzés, kérdés-válasz, TOLL, FÜZET
55–58'	A <i>Valaki útravált belőlünk</i> és az <i>Elbocsátó, szép üzenet</i> kapcsolata a szerelem lezárásában. (1912 áprilisában keletkezik a <i>Valaki útravált belőlünk</i> , majd még egy találkozás Lédával Pesten, utána májusban megjelenik az <i>Elbocsátó, szép üzenet</i> a Nyugatban. A két vers	tanári magyarázat

58–59'	kötetben (<i>A magunk szerelme</i> , 1913) való sorrendje éppen ellentétes. Lelki háttér: út a szerelem vége miatti fájdalomtól egy hónap alatt a kihívó gőgig.) Elhangzik az <i>Elbocsátó, szép üzenet</i>	bemutató olvasás
59–60'	Szervezési feladatok (mi fog következni a jövő órán, házi feladat elismérlése)	frontális osztálymunka

I. MELLÉKLET

VÉGBÚCSÚ ÁMELITŐL

Már hát Ámelim elviszed
 Fellengőn repeső jádзи reményemet?
 Már hát elviszed e soha
 Bé nem forradozó szív kiszakadt felét,
 Már hát elviszed, elviszed
 Édes mindenemet, mert magad itt hagyol.
 S itt hagyysz hát, ha nem álom ez,
 Mellyet képzeletem féltibe rajzola.
 Óh, e' nem lehet az, mivel
 Még álomba is e színleni nem tudó
 Jó szív nem csala meg soha.
 Oly tisztán kifoly e szép ajakak között
 Minden gondolat, aminő
 Édesen petyeg el rólok az édes íz
 A forró ölelés alatt.
 E két mennyei kis boltozaton belől
 Szintoly angyali szív dobog,
 Amilyen babonás gyenge tapintata.
 E gyöngy szem sebet ejt, hanem
 Meg nem csal. Ne ragadd töllem örökre el
 Őket, kis szerelem fia.
 Nem! nem! sőt puha kis szárnyad alá szorítsd
 S úgy tedd által az útjain
 Leskődő bajokon, s gyenge kezéd vigye
 Nem hívebb, noha böldegabb
 Társ karjára. Tanítsd vak követőidet
 Édes honjok eránt való
 Szent hűségre ezen áldozatunk nemes
 Példáján. Koszorúk alá
 Nőtt virtus! te, kiért gerjedezéseit

VALAKI ÚTRAVÁLT BELŐLÜNK

Schöpflin Aladárnak küldöm

Unatkozók s halálra-untak,
 Bolondosan furcsák vagyunk,
 Fájdalmasak és búcsuzók
 S milyen furcsán nézzük magunkat
 S milyen furcsán néznek most minket.
 Csalódás-kő ránk nem zuhant
 S mégis sújtódottan, szédülten,
 Sustorgó ázott-fák a tűzben,
 Panasszal égünk, hangtalan.

Megfojtá, vezetője légy.
 Menj hát, Ámelim, a leggyönyörűbb napok
 Kisérjék jeles érdemed.
 Menj, áldjon meg az ég! jussak eszedbe, ha
 Rózsák közt folyik életed.
 Már én eltakarám a szerelem tűzét,
 Béfedvén vele szívemet;
 Nem tesz már akadályt célod eránt vivő
 Útadban, kegyes Ámelim.
 Vedd még e keserű csókomat, ő legyen
 E könnyekkel örök jele
 Szívünk rettenetes szétszakadásának.

*

Szépen festegető remény!
 Így hát rajzolatod mind csupa füst vala.
 Elszámált gyönyörű napok,
 Melyekből az öröm karjai közt, a hív
 Kellemkék puha szárnyai
 Lengék a szerelem fűszereit felém:
 Csak képzet buborékjai
 És egy szenderedés álmai vóltatok.
 Eltűntök! megymen Ámelim
 S nyugalmmal vele. Óh, lelkeket éltető
 Kedves színeim, akiket
 Gonddal festegetett a kegyek Istene
 Szűz szájára. Ti bájoló
 Jóízű ajakak, s édes ölö szemek,
 Szépségtekre megesküszöm,
 Hogy bár nékem ezen angyali kis kezét
 Durcás sorsom irígyli is,
 Szívem sebeiből nem fogy el Ámeli.

Mint elárvult pipere-asztal,
 Mint falnak fordított tükör,
 Olyan a lelkünk, kér, marasztal
 Valakit, ki már nincs velünk,
 Ki után ájult búval nézünk.
 Egy régi, kényes, édes dámát,
 Kegyetlen szépet siratunk,
 Bennünk sarjadtat: asszony-részünk.
 Valakit, kiért hiúk voltunk,
 Apródok s cifra dalnokok

S kit udvarunkban udvaroltunk.
 Ingunk s mint rossz tornyok, bedőlünk,
 Nagy termeink üresen kongnak,
 Kölykösen úszók szemekink:

Valaki útravált belőlünk
S nem veszi észre senki más,
Milyen magános férfi-porta
Lett a szemünk, lett a szívünk,
Szemünknek és szívünknek sorsa,
Mert asszony-részünk elhagyott.

Nem tudjuk szeretni magunkat
És nem hisszük el, hogy szeretnek,
Ákombákomos szépeket
Idegen, váró embereknek
A régi tussal nem irunk.
Mert mi csak magunknak bókolunk,
Asszony-énünkért, szertelen,
Érte voltunk jók, ha jók voltunk

II. MELLÉKLET

1.

„Már hát Ámelim elviszed
Fellengőn repeső jádзи reményemet?
Már hát elviszed e soha
Bé nem forradozó szív kiszakadt felét,
Már hát elviszed, elviszed
Édes mindenemet, mert magad itt hagyol!”

2.

„Menj hát, Ámelim, a leggyönyörűbb napok
Kísérjék jeles érdemed.
Menj, áldjon meg az ég! jussak eszedbe, ha
Rózsák közt folyik életed.
Már én eltakarám a szerelem tüzét,
Béfedvén vele szívemet;
Nem tesz már akadályt célod eránt vivő
Útadban, kegyes Ámelim.
Vedd még e keserű csókomat, ő legyen
E könnyekkel örök jele
Szívünk rettenetes szétszakadásának.”

A

„Mint elárvult pipere-asztal,
Mint falnak fordított tükör,
Olyan a lelkünk, kér, marasztal
Valakit, ki már nincs velünk,
Ki után ájult búval nézünk.
Egy régi, kényes, édes dámát,
Kegyetlen szépet siratunk,
Bennünk sarjadtat: asszony-részünk.
Valakit, kiért hiúk voltunk,
Apródok s cifra dalnokok
S kit udvarunkban udvaroltunk.”

B

„Valaki útravált belőlünk
S nem veszi észre senki más,
Milyen magános férfi-porta
Lett a szemünk, lett a szívünk,
Szemünknek és szívünknek sorsa,
Mert asszony-részünk elhagyott.”

És kacérok és hűtlenek
És most sírva megözvegyedtünk.

Ezer óh, jaj, baj, ejnye, nyűg
Siránkozik pityergő szánon
S omladozó, árva szívünk
Ezer fájást talál, hogy fájjon
S ezeregy fájás fáj nekünk.
Kopott az arcunk, kopott minden,
Kopott a világ s a szívünk
S minden világ a szereinkben:
Mi hírért, sikerért szalasszon,
Ösztönzünk, igazi valónk,
Kiszakadt belőlünk, az asszony.

3.

„Szépen festegető remény!
Igy hát rajzolatod mind csupa füst vala.
Elszámlált gyönyörű napok,
Melyekből az öröm karjai közt, a hív
Kellemkék puha szárnyai
Lengék a szerelem fűszereit felém:
Csak képzet buborékjai
És egy szenderedés álmai vóltatok.
Eltűntök!”

4.

„...Ti bájoló
Józú ajakak, s édes ölö szemek,
Szépségetekre megesküszöm,
Hogy bár nekem ezen angyali kis kezét
Durcás sorsom irígylis is,
Szívem sebjeiből nem fogy el Ámeli.

C

„Mert mi csak magunknak bókolunk,
Asszony-énünkért, szertelen,
Érte voltunk jók, ha jók voltunk
És kacérok és hűtlenek
És most sírva megözvegyedtünk.”

D

„Ezer óh, jaj, baj, ejnye, nyűg
Siránkozik pityergő szánon
S omladozó, árva szívünk
Ezer fájást talál, hogy fájjon
S ezeregy fájás fáj nekünk.
Kopott az arcunk, kopott minden,
Kopott a világ s a szívünk
S minden világ a szereinkben:
Mi hírért, sikerért szalasszon,
Ösztönzünk, igazi valónk,
Kiszakadt belőlünk, az asszony.”

III. MELLÉKLET

keletkezési körülmények	műfaj	a versegész mondanivalója	tagolhatóság	részletes elemzés	cím és a mű kapcsolata
1912. április	vers	A költőnek fáj a Léda-szerelm halála. „Ezer óh, jaj, baj, ejnye, nyüg/ Síránkozik pityergő szánkon/ S omladozó, árva szivünk/ Ezer fájást talál, hogy fájjon/ S ezeregy fájás fáj nekünk.”	legfeljebb versszakokra	a múlt és a jelen szembeállítás, a jelenből kiindulva pl.: „Kegyetlen szépet siratunk./ Bennünk sarjadtat: asszony-részünk./ Valakit, kiért hiúk voltunk./ Apródok s cifra dalnokok/ S kit udvarunkban udvaroltunk.”	a cím előrevetíti a mű tartalmát
a Léda-szerelm vége	elégikus szerelmi költemény	Érzi, hogy a viszonyukat nem tudja fenntartani. „Valaki újravált belőlünk.”	A versszakok mondanivalója: 1.) nem hirtelen a csalódás, de mégis rettenetesen fáj	sűrítő technika: pl.: „Csalódás-kő”, „Bennünk sarjadtat”	össze is foglalja
Léda-szerelm: 1903–1912		Bár a szerelemnek még nincs vége formálisan, ebből a versből már látszik, hogy Adyban (akaratán kívül) vége van. „Kiszakadt belőlünk, az asszony.”	2.) A költő az Asszonyért volt az, aki volt, és rossz, hogy már nincs vele.	sok metafora, hasonlat pl.: „Mint elárvult pipere-asztal, Mint falnak fordított tükör/ Olyan a lelünk” „S mégis sújtódottan, szédülten/ Sustorgó ázott-fák a tűzben, Panasszal égünk, hangtalan” „Ingunk s mint rossz tornyok, bedőlünk, Nagy termeink üresen kongnak, Kölykösen úszók szemek”	A harmadik versszak tartalmazza a címet: ez erősíti formálisan is a harmadik (ráadásul közép-ső!) versszak kulcsszerepét.
		Mit jelentett neki Léda: „Bennünk sarjadtat: asszony-részünk./ Valakit, kiért hiúk voltunk./ Apródok s cifra dalnokok/ S kit udvarunkban udvaroltunk.” mit jelenthet egy férfinak a szerelm „Érte voltunk jók, ha jók voltunk/ És kacérok és hűtlének” „Mi hírért, sikerért szalasszon/ Ösztönzőnk, igazi valónk” (T/1 végig!)	3.) A kulcsszerepek: milyen érzés elhagyatva lenni, tartalmazza a címet is, ezen versszakot fejti ki az előtte és utána lévő versszakokban.	érzékletes jelzők pl.: „Unatkozók s halálra-untak”, „Bolondosan furcsák vagyunk”, „Fájdalmasak és búcsúzó”, „rég, kényes, édes”, „Kegyetlen szépet”	
			4.) Az Asszony nélkül nem lehet már írni sem ugyanúgy.	Léda nélkül tényleg nem lehet már írni ugyanúgy: az Új versek első ciklusa a Léda asszony zsoldárai! Vállalt költészete Lédával kezdődik!	
			5.) A világ értelmetlen.	9-10-11 soros, szabad rímelésű és ritmusú strófák	

1970 szilvesztere jut eszembe: szolid főiskolai évbúcsúztatónkon az egyik szám afféle keresztény „Így írtok ti” volt. Az élő katolikus költők csöppet sem bántó paródiáját kiséreltem meg. Az egyikére máig büszke vagyok: a szinte mindig rövid *Pilinszky Jánost* sikerült még rövidebbé tennem. Az évben jelent meg *Nagyvárosi ikonok* c. kötete. Nos, erre célzott a kíséreltem, melynek címe ez volt: *Más ikon*. És íme a /világ/irodalom talán egyik (?) legrövidebb verse: / .

Két – későbbre tartogatott – friss idézet kulcsszava kapcsán faggatom 2007 fontos szógyűjteményeit. Az *Értelmező szótár+* megelégszik ennyivel: „Általában fára festett, bizánci stílusú *szenkép* (685. o.). Az *Osiris* alapos *Idegen szavak szótára* (Tolcsvai Nagy Gábor szerk.) lényegében az iménti definíciót bontja rögtön háromfelé, hozva természetesen 1. jelentésként azt, amit tudunk: '*kép, képmás*'; 4.-ként ez áll: '*jel, nyelvi jel*, amelynek formája, fizikai összetevői vagy szerkezete és a jelölt között hasonlósági összefüggés van (→ imago, → diagram)'; végül 5.-ként a *sámítógépes* szaknyelvbeli jelentését hozza (mind: 459. o.).

A 168 Óra aug. 23-i száma 17. o.-án szóba kerül néhai Antall József miniszterelnök, „aki ma is sokak számára *ikon* az uralni kívánt jobboldalon.” A képzőművészet egy más területének szavát *Vörösmarty* így foglalta le verselkedő mondatába beemelvén: „*Szobor* vagyok, de fáj minden tagom...” (Az élő szobor). Nem véletlenül asszociálódott ez! Ha Antall = ikon, akkor mindkét esetben az azonosnak mondható *képiség* nyilvánul meg: az egyenlőségjel kitetése a *metafora* /meg/létét bizonyítja/igazolja. Szintén rokon ide – a „kép” jogán mindenképp! – *Sík Sándor Örökösök* c. költeményének a konkrét felől a metaforához érkező megnyilatkozása. Az iskolában rá-ráköszönő piarista diákok gondolkodtatják el a költőt: azért is ismerik, mert „...ott lóg a *képem* / Valahol egy falon a folyosón / Régvolt tanárok képei körében. // ... / Olyan avultnak érzem magam, / Mint egy elszürkült történelmi *képet*. // De én *kilépek roszdás keretemből* / S ... / Áldást intek a sietők után, / Atyai áldást a történelemből. / ...” Ma így mondhatná Sík Sándor: Élő/továbbélő *ikon* vagyok! Ez pedig már több, mint 1 kép! És e kijelentése éppen találkozik az 1990–93-ig kormányfőre alkalmazott, főt említett metaforával. Az *ikon új jelentést* kapott napjainkra; ez még nem szerepel/het/ a Tolcsvai Nagy-féle glosszáriumban! Válogathatunk a lefordíthatóságában, mert több minden helyesen hangozhat, *szinonimasort* is alkotva: '*zászló*' / '*lobogó*', '*fáklya*', '*példakép*' etc.

És most egy „más – azaz másik – ikon”. A Petőfi Népe júl. 30-i száma 8.-on egy képaláírásból arról értesülhettünk, hogy Kunfehértón megtartották a II. grillsütőversenyt és -fesztivált. „A háromtagú zsűri a magyar média konyhaművészet *ikonja*, Kovács Lázár vezetésével végül a ... Három Testőr csapatát ítélte legjobbnak.” Az Antall József-es példa ikonjához képest valóban nem áll fönn a vele való azonosság. Némiképp rányomja bélyegét az is, hogy a zsűri feje élő, tehát köztünk lévő, közismert személy. Valami megcsillanhat rá vonatkozóan is a szélteben-hosszában alkalmazott *legenda* jelentéstartalmából. *Szaktekintély*, avagy régi szóval *atyamester* ő. Még divatosabban – mintegy a birkózás szintén szinonim kifejezése-ként említhetve – *emblemikus figurája* a kulináris művészeteknek! A „*befolyásos ember*” nyilván messze vezethetne, de valamiképp két idegenes divatszó is felöltik még bennünk: *guru*, *mogul*. Talán nem az egyikkel vagy a másikkal „fordíthatjuk le” az *ikon-t*; az ikon magába sűríti többüknek árnyalatokban vagy nagyobb mértékben eltérő jelentésegyüttesét.

Amíg nem volt meg mindkét ikon-példám, őszintén megmondom: fölmerült bennem a sajtóhiba gyanúja is. Van ui. egy akár rímként is fölhasználható – latinból rövidülve terjedgető – divatszavunk: az *idol*, vagyis a *bálvány*. Egy kicsit azért még ennek a jelentése is ott kísért: akár mindkét példánk kulcsszavának közös szinonimájaként. E cikk írását mindaddig halasztottam, míg kézbe nem vehettem az év harmadik tekintély jellegű glosszáriumát:

Minya Károlytól az Új szavak I.-et. Nem említi – netán még említheti? – az ikont. Az Előszó 2-3 év elteltével ígéri a II. kötet/ke/ megvalósulását (8. o.). Szeretném még remélni: ebben már ott találjuk az ikon-t is: újszerű, esetleg még valamilyen ezután kialakuló jelentése/i/ és jelentésárnyalata/i/ magyarázatával...

* * *

Dóra Zoltán

Élhető város

Mostanában egyre több település vezetőjétől halljuk a címben szereplő szó szerkezetet.

Ha grammatikailag megvizsgáljuk a szintagma jelzői tagját, igazat kell adunk Nádasdy Ádámnak, aki **A –hat, alkot, gyarapít** (Magyar Narancs 2005. 06/9) című dolgozatában így ír: „a-hat elemet kivétel nélkül minden magyar ígéhez hozzá lehet ragasztani.”

Arra az új nyelvi jelenségre is rámutat Nádasdy, hogy a -hat /-het képzős, azaz a *ható* igéből képzett melléknévi igenevek egyre gyakrabban fordulnak elő minőségjelzőként. Szerzőnk a következő példákat sorolja fel: „*bárhol előfordulható nehézség, a tanulmány leginkább vitát gerjeszthető pontja, éveken keresztül elő nem adhatott darabját, a pótvizsgát tehetett hallgatók.*”

A -hat/-het morfémáról az Etimológiai szótárban (Zaicz Gábor főszerk. 2006) azt olvassuk, hogy „önálló eredetű toldalék, a ható ige képzője.” Már az ősmagyar korban kialakult a 'bír valamit' jelentésárnyalattal mint segédige, és az összetételszerű kapcsolat során válhatott képzővé.

A Nyelvművelő kéziszótár **-ható,-hető** képzős igenevek szócikkében pedig ez áll: „A ~ jelzőként való használata nagyon gyakori s többnyire kifogástalan is: *ehető gomba; az itt látható festmény*. A tárgyatlan igéből képzettek ritkábbak, és a mai nyelvérzék számára egy kissé mesterkéltek is: *3-tól 5 évig terjedhető szabadságvesztés, mindenkivel megtörténhető baleset*. Néhányuk mégis gyökeret vert: *beköltözhető lakás, éghető anyag, tőle telhető jövedulattal.*”

Visszatérve az *élhető város* és/vagy falu kifejezésre felvetődik bennem a kérdés: De hát milyen valójában az *élhető település*? Úgy vélem, jóval kevesebbet jelent, mint amit vele szerettek volna kifejezni a lakóhelyek vezetői. Valójában az *ehető, iható* ellentéte az *ehetetlen, ihatatlan*, azaz fogyasztásra alkalmatlan. Bár én amolyan áthidaló megoldást tartalmazó feliratot is olvastam mintegy három évtizeddel valamelyik faluban az egyik közkútnál. Íme: „*A víz megszokásból iható*”. Ezt a feliratot úgy értelmezhetjük, hogy a víz nem ihatatlan, csak éppen meg kell szokni a fogyasztását.

Esetünkben azonban az *élhető* nem állítható szembe az *éhetetlennel*, mert ennek a szónak az adott kommunikációs helyzetben egészen más a jelentésköre, a „gyámoltalansága miatt boldogulni nem tudó” embert szoktuk vele megjelölni. Az éhetetlen város kifejezés nem a településre, hanem annak lakóira vonatkozik, azaz metonímia.

Az egyes települések vezetői valószínűleg arra gondolhattak, amikor az *élhető* jelzőt használták, hogy a rossz körülményekből valamivel jobbat szeretnének teremteni. Egy kis rossz májúsággal azonban félreérthetjük szavaikat.

Erre álljanak itt az alábbi példák. Ha a háziasszonynak a főztjére azt mondom, hogy *ehető*, akkor ez nem dicséretnek számít, akár még sértésnek is felfogható.

A másik példát Márai Sándor *Szindbád hazamegy* című kisregényének egyik részletéből idézem. A mű főhőse betér egy vendéglőbe ebédelni. Amikor a pincér felbontja a borospalackot, szinte szertartásszerűen tölti ki a nedűt, miközben feszült figyelemmel várja, mit szól az igényes vendég. Szindbád, aki egyébként Krúdy alteregója, szakszerűen megvizsgálja az italt, majd belekóstol. Ezután csak ennyit mond: *iható*. A pincér már ezt is elismerésnek tekintí, mert az *iható* valóban jobb minősítés az *ihatatlannál*, de csak egy fokkal.

Ennek alapján mondhatjuk, hogy az *élhető város* olyan, ahol a körülmények elviselhetőek, de nem jők. Úgy tűnik, lehet ott élni, de csak megszokásból, ahogy az említett kút vizéből inni. Persze tudjuk, egyáltalán nem erről van szó.

* * *

Bozsik Gabriella

Országos anyanyelv-tanítási verseny az egeri főiskolán

Az ELTE Szemere Gyula anyanyelv-pedagógiai kutatócsoportja hét évvel ezelőtt elhatározta, hogy a tanárképző főiskolák, illetőleg a tudományegyetemek tanár szakos hallgatói számára országos anyanyelv-tanítási versenyt rendez.

Elsőként az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke vállalta a szakmai program megrendezését. Majd az országos döntő folytatódott a Debreceni Egyetemen, a Szombathelyi Főiskolán, a Károli Gáspár Református Egyetemen, a Nyíregyházi Főiskolán, a Szegedi Főiskolán, és az idén Eger volt a vendéglátó intézmény.

Erre a hetedik szakmai összejövetelre négy egyetem (a Szegedi Egyetem, a Károli Gáspár Református Egyetem, az ELTE és a Miskolci Egyetem) nevezte be egy-egy hallgatóját – a verseny szabályainak megfelelően.

A főiskolások kategóriájában a Nyíregyházi Főiskola, a Pannon Egyetem főiskolai kara, a Szegedi Egyetem Juhász Gyula Pedagógiai Kara, az ELTE Tanárképző Főiskolai Kara és az Eszterházy Károly Főiskola képviseltette magát.

Az összes választható téma helyesírási kérdésekkel foglalkozott: Az idegen szavak helyesírása; A szóösszetételek helyesírási kérdései; A hagyományos írásmód mint helyesírási alapelv; A tulajdonnevek helyesírása.

Március 26-án, hétfőn a főiskola gyakorlóiskolájában elsőként az egyetemi hallgatók tartottak egy-egy órát. A zsűri kora délután a következő eredményt hirdette ki:

Első díjas: Nagy Zsuzsanna (Szegedi Egyetem BTK). Tanára: Sejtes Györgyi.

Második díjas: Farkas Olga (Károli Gáspár Református Egyetem BTK). Tanára: dr. N. Császi Ildikó.

Harmadik díjas: Berta Zsuzsanna (ELTE BTK). Tanára: Antalné dr. Szabó Ágnes.

A **Miskolci Egyetem hallgatója, Munkácsi Viktória különdíjban** részesült. Tanára: Jobbágy László.

Kedden a főiskolai hallgatók bizonyították tehetségüket. A mezőny a következőképpen alakult a délutáni eredményhirdetésen:

Első díjas: Baranyai Szabina Mária (Eszterházy Károly Főiskola). Tanára: dr. Bozsik Gabriella.

Második díjas: Bujdosó Eszter (ELTE Tanárképző Főiskolai Kar). Tanára: dr. Szabó Attiláné.

Harmadik díjas: Iglai Edit (Nyíregyházi Főiskola). Tanára: dr. Szabó Ferenc.

A *küöldíjasok* között szerepelt **Paksi László, a Pannon Egyetem hallgatója**, valamint **Láposi Mária, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógiai Karának** hallgatója. Őket dr. Zsolnai Józsefné dr. Mátyási Mária és Bácsi János készítette föl.

A zsűri elnöki teendőit **dr. Zimányi Árpád intézetvezető főiskolai tanár** látta el, a tagok pedig – az előző évekhez hasonlóan – a felkészítést végzett főiskolai és egyetemi módszertan oktató kollégák voltak.

A versenyzők jól felkészültek a vállalt feladatokra. Sok ügyes készségfejlesztő gyakorlattal, változatos, gazdag szemléltetőanyaggal tették emlékezetessé órájukat.

A kutatócsoport tagjai közösen megállapodtak abban, hogy az országos anyanyelv-tanítási verseny folytatása a következő év tavaszán a veszprémi Pannon Egyetemen lesz.

K Ö N Y V S Z E M L E

A Szegedi Műhely az olvasásról *Józsa Krisztián (szerk.): Az olvasási képesség fejlődése és fejlesztése* Dinasztia Tankönyvkiadó, 2006

A Szegedi Egyetem pedagógiai tanszékének oktatói és külső munkatársai kutatásaik összegezését publikálták „Az olvasási képesség fejlődése és fejlesztése” címen, szerkesztette Józsa Krisztián (Dinasztia Tankönyvkiadó, 2006). Mivel sok a gond az olvasással, és mivel a kötet jó és hasznos, szeretném rá felhívni a figyelmet, s szeretném a pedagógusok: óvónők, tanítók és tanárok munkájához ajánlani.

A könyv három nagy egységből áll: 1. Az olvasási képesség fejlődésének és fejlesztésének kontextusa, 2. Az olvasási képesség fejlődése, 3. Az olvasási képesség fejlesztése.

1. A kutatás tudományos alapjait Nagy József rakta le, az ő elméleti tanulmánya áll a kötet élén, címe: „Olvasástanítás: a megoldás stratégiai kérdései.” A szerző indoklásával egyetérthetünk: „A szaporodó kutatások, intézkedések ellenére figyelmet érdemlő javulás alig található” az olvasás terén, éppen ezért szükségessé vált a megújulás lehetőségeinek ismertetése. A tanulmány mindenekelőtt feltárja a készségek egymásra épülő rendszerét. „Az optimálisan működő beszédhanghalló (beszédhang-felismerő, -kiemelő), a hangoztató és a szótagoló készségek az olvasáskészség (az olvasástechnika) és az íráskészség, a helyesírás-tanítás kritikus készségei, fontos előfeltételei, eszközei” (24). Erre épülnek – a tanulmányban egyenként feltárt – készségek (a felsorolás tagjai alcímek is egyben): betűfelismerő rutin → betűfelismerés (f), betűszó-felismerés; szóolvasó készség → szóolvasás (f) fogalomaktiválás (fogalomkészlet); mondatolvasó készség → mondatolvasás (f) mondatértés ← mondatértő készség; szövegfeldolgozó készség → szövegfeldolgozás (f) szövegértelmezés ← szövegértelmező készség. A feltárt összetevők eredményesebb fejlesztésének feltétele a kritériumorientált diagnosztikus értékelés. „Négyféle kritériumra van szükség: tartóssági, kiépülési, használhatósági és szabályozási kritériumra” (33); a kritériumorientált személyiségfejlesztő olvasástanításban pedig nagy szerepe van az élménykínáló, az informáló és a tudáskínáló szövegek olvasásának. A Nagy József által vezetett Szegedi Műhely egy olvasástanítási programcsomag kifejlesztését tervezi. Az első rész – a DIFER Programcsomag – elkészült, s ehhez majd módszertani könyvsorozat csatlakozik. „A következő évek fontos kutatási feladata, hogy az olvasási képesség esetében is létrejöjjön egy ilyen

képességfejlesztő programcsomag: az olvasástanítási programcsomag” – zárja le tanulmányát Nagy József.

Molnár Edit Katalin tanulmánya – Olvasási képesség és iskolai tanulás – „a tankönyvi szövegek sikeres feldolgozásával történő tanuláshoz szükséges feltételeket tekinti át”, tulajdonképpen három kérdést: „Mit jelent az írásbeliség az iskolában? Megfelelő-e a tankönyvi szövegek ahhoz, hogy a diákok tanulni tudjanak belőlük? Mit kell tudniuk a diákoknak ahhoz, hogy tankönyvből tudjanak tanulni? (56)”

„A diszlexia természete” Csépe Valéria foglalomtisztázó tanulmányának a témája. A diszlexia fogalma ugyanis felhígult, mindenféle olvasási probléma elnevezésévé vált, éppen ezért nagyon fontos a jelenséget körülhatárolni. A pontatlan fogalomhasználat miatt a diszlexiásnak minősítettek száma is magas, holott a valójában diszlexiások száma legfeljebb 7%. „A fejlődési diszlexia (*developmental dyslexia*) [...] az olvasásnak (elsajátítás és értő alkalmazás) olyan súlyos zavara, amely a megfelelő olvasástanítási módszer és normál intelligencia, átlagos szociokulturális feltételek ellenére alakul ki. A fejlődési diszlexia [...] olyan alapvető megismerési funkciók zavarától is függ, amelyek alkatilag meghatározottak, azaz veleszületettek” (63). A tanulmány – szemléletes ábrákkal megtámogatva – ismerteti az olvasás agyi hálózatát: „Az agy olvasást kiszolgáló kérgi körei két igen eltérő rendszerbe sorolhatók. Az alapszisztemek az olvasás elsajátításainak feltételeit adják, a kiterjesztett rendszerek viszont az automatizált, készségi szinten működő olvasásra fokozatosan áttérő, eredetileg más feladatot ellátó területekből állnak” (66). Az alapszisztem (hallási, látási, emlékező, nyelvi, figyelmi) és a kiterjesztett kérgi hálózat (integrációs, szófelismerési) leírása után a szerző a diszlexia jellemzőit és típusait mutatja be, végezetül pedig a fejlődési diszlexia típusait tárgyalja, mégpedig a neuropszichológiai és a logopédiai-pedagógiai osztályozást. A kutatás koránt sincs zárva, a különféle irányzatok képviselői vitában állnak egymással, s ez a diszlexia bonyolult természete miatt érthető (a diszlexia megnyilvánulási formái még az egyénnél az életkorral is változhatnak). „A diszlexiás olvasási zavar valódi természete akkor érthető meg, ha az olvasás agyi rendszereinek és az írott nyelv elsajátításának és értésének mechanizmusait még jobban ismer-

jük. Napjainkban ezen dolgozik együtt számos tudományterület” (73) – zárja a tanulmányt a szerző.

„Metakogníció és olvasás” a címe Csikos Csaba és Steklács János tanulmányának. Előljáróban a metakogníciót értelmezik a szerzők, a következőképpen: „tudásra vonatkozó tudás”. Az olvasási folyamatra épülő stratégiáról van szó, három olvasásstratégiai modellről: „az első a tanári modellnyújtás szerepét hangsúlyozó, a másodikban a gyerekek maguk figyelik meg a szövegolvasási folyamatukat és értékelik azt, a harmadikba pedig ennek a keverékei tartoznak.” A stratégiai olvasástanítás segíti a hatékonyabb tanulást, a mindennapi életben való tájékozódást. „Mindennek nélkülözhetetlen alapfeltétele, hogy az olvasni tanulók tisztában legyenek az olvasás valós céljával, helyével a mindennapi életben, továbbá hogy megfigyeljék, megbeszéljék, értelmezzék mindazt, amit az olvasás közben tapasztalnak” (87).

2. Az olvasási képesség fejlődése c. egység öt tanulmányt tartalmaz. Nagy József tanulmánya „A szóolvasó készség fejlődésének kritériumorientált diagnosztikus feltérképezése”-vel foglalkozik. A folyékony olvasás feltétele a biztos szófelismerés, csak így lehetséges egy szöveget érteni és élvezni. „A kritériumorientált értékelés többek között azt jelenti, hogy az átlag megismerésén túl az elsajátítás elérendő szintjéhez viszonyítjuk az eredményt. Ennek érdekében ki kell dolgozni az elsajátítási szint kritériumát. *Az eddigiek értelmében az olvasáskészség optimális működésének szókészletbeli feltétele, hogy az olvasandó szövegben legfőbb öt százaléknyi ismeretlen szó fordulhat elő. A köznyelvi szövegek esetén az a 4000 leggyakoribb szó ismeretét feltételezi. Ez a mindenki által elérendő minimum kritériuma*” (96). A szóolvasó készség mérésére dolgozott ki a szerző egy tesztet, mely címszavak, toldalékos szavak, szinonimák olvasását tartalmazza, valamint szójelentés-olvasást.

Molnár Éva és B. Németh Mária tanulmánya „Az olvasási képesség fejlettsége az iskoláskor elején” címet viseli. A szerzők egy 12 évesre tervezett longitudinális mérés első szakaszát ismertetik, vagyis a második osztályosok olvasási képességével foglalkoznak. Az állapítják meg, hogy a második osztály végén a tanulók „olvasási teljesítményének átlagos szintje a tantervekben megfogalmazott elvárásoknak megfelel” (127). Két műveletet, információ-visszakeresést és szövegértelmezést vizsgáltak egy folyamatos (mese) és egy nem folyamatos (plakát) szövegen; a szövegértelmezésben nagyobb különbségeket tapasztaltak a tanulók között.

„Az olvasási képesség és az anyanyelvhasználat fejlődése 14–18 éves korban” a témája Józsa Krisztián és Pap-Szigeti Róbert tanulmányának. Az olvasási képesség mérésékor ők is az információ-visszakeresést és a szövegértelmezést vizsgálták, az anyanyelvhasználat kapcsán pedig a középiskolai nyelv-

tanra kérdeztek rá, hangtanra, szótanra, mondattanra és nyelvhelyességre. A felmérés az idősebb tanulók esetében (a 10–12. évfolyamon) stagnálást mutatott ki. Vizsgálták a tanulók attitűdjének változásait, s megállapításaik nem örömteljesek: „Nyolcadik osztályban az irodalom a legkedveltebb tantárgy, 10. osztályban azonban már csak a középmezőnyben található. Megállapítható, hogy mind az irodalom, mind a nyelvtan azok közé a tantárgyak közé tartozik, amelyeknek a kedveltsége az átlagnál nagyobb mértékben csökken” (146). A vizsgálat egyértelműen kimutatta, hogy összefüggés van az olvasási képesség és az írásbeli anyanyelvhasználat között.

A modern tesztelméleti módszereket mutatja be Molnár Gyöngyvér és Józsa Krisztián „Az olvasási képesség értékelésének tesztelméleti megközelítései” c. fejezetben. Itt kapunk tájékoztatást a normaorientált és a kritériumorientált értékelésről. A normaorientált értékelésben a tanulók fejlettségét a minta (populáció) átlagához viszonyítják, ilyenek a PISA- és a Monitor-vizsgálatok. A kritériumorientált értékelés során a teszten elért eredményeket egy külső kritériumhoz viszonyítják. Készséget akkor lehet így vizsgálni, ha ismeretes a készség minden összetevője. Ilyenek a jelen kötet vizsgálatai. A modern tesztek itemekre épülnek, a szerzők a Rasch-modellt mutatják be. 3–11. évfolyamos tanulók olvasási képességét vizsgálták klasszikus és modern tesztekkel, melyek kiegészítették egymást. Jól illeszkedik ehhez a fejezethez a következők, Csikos Csaba által adott áttekintés: „Nemzetközi rendszerszintű felmérések tanulságai az olvasástanítás számára” címen. Az összegezésben ezt írja: „az olvasási teljesítményt érdemes az oktatási rendszer általánosabb értelemben vett fejlettségének tükrében vizsgálni. Az oktatási rendszer fejlettségét ugyanakkor nagymértékben meghatározzák az adott országot jellemző társadalmi-gazdasági folyamatok” (185).

3. Az olvasási képesség fejlesztése c. rész szintén öt tanulmányt tartalmaz. Fazekasné Fenyvesi Margit tanulmányának témája „Az akusztikus és a vizuális észlelés szerepe az olvasástanulásban”. Az akusztikus észlelés a szerző szerint azonos a beszédhanghallással, amely azonos a beszédészlelés fonetikai és fonológiai szintjével. Az olvasástanulás szempontjából nagyon fontos kézségről van szó, a szerző a következőképpen jellemzi: „A beszédhanghallás működése két szinten zajlik: implicit, azaz nem tudatos, és explicit, azaz szándékos módon [...]. Amikor a hangokat csupán hallás után, hangoztatás nélkül kell felismerni és differenciálni, a beszédhanghallás-készség *felismerés* része működik. Ez egy reprodukív folyamat, a hangok kínálatából a megfelelőt kell hallás után kiválasztani. A produkció szintje nem egyszerűen felismerés utáni döntés, hanem keresés és előhívás is, azaz aktív művelet. Ez a beszédhanghallás-készség *kiemelés* eleme. Nagy József [...] elnevezései szerint: az implicit szint a *beszédhang-felisme-*

rés, az explicit szint a *beszédhang-kiemelés*. Felismeri (kiválogatni a kínálatból a megfelelőt) könyvebb, mint kiemelni (keresni, előhívni, majd dönteni), ezért a pedagógiai munka folyamatában nem állhatunk meg a felismerés szintjénél” (192). A szerző – Vekerdi Iréne munkássága alapján – felhívja a figyelmet az óvodai fejlesztés lehetőségeire, s ír az iskolai fejlesztés fontosságáról is. Az ő nevéhez fűződik a DIFER iskolaérettségi teszten a beszédhanghálási feladatok kidolgozása. A tanulmány második része a formaészlelés fejlődésével és fejlesztésével foglalkozik. Az összegezésben arra hívja fel a figyelmet a szerző, hogy minden gyereknek meg kell kapnia a szükséges előkészítést (204).

Torda Ágnesnek „Az olvasás- és írászavar diagnosztikája és terápiája” című tanulmánya példákkal illusztrált, hasznos tájékoztatás a hazánkban használt logopédiai vizsgálati módszerekről. A tanulmány elején a szerző a diszlexia és a diszgráfia megállapításának problémáival foglalkozik. Ezután az állapotok súlyosság szerinti felosztása következik: olvasás- és írásfogyatékoság; olvasás-, írászavar; olvasás-, írásnehézség. Az olvasás-, írásproblémák komplex vizsgálata c. rész leírja az orvosi, a gyógypedagógiai, a pszichológiai vizsgálatot, majd külön foglalkozik az olvasás és az írás gyógypedagógiai vizsgálatával. Végül röviden összegezi a rehabilitációs munka feladatait.

„A szövegfeldolgozó képességfejlesztés módszerei” c. fejezet Pap-Szigeti Róbert, Zentai Gabriella és Józsa Krisztián munkája. Kísérletükben felváltva alkalmaztak különféle tanulásszervezési módokat, így frontális óravezetést és kooperatív tanulási módszereket. Foglalkoznak a szavak, a mondatok, a bekezdések és a szövegegész feldolgozásával. A tanulmány második fele a szövegfeldolgozó gondolkodásfejlesztés bemutatása. Négy gondolkodási képesség fejlesztésére mutatnak be feladatokat, ezek a következők: rendszerezési képesség, összefüggés-kezelés, következtetés, kombinatív képesség.

„A műfaji tudás és tanítása” c. fejezetet Molnár Edit Katalin írta. A műfajok ismerete „a szövegek szerkezetében való eligazodás a szövegértés és -értelmezés képességének fontos eleme: ahhoz, hogy mondatok halmazából számonkra értelmes olvasatot alkothassunk, tudnunk kell, milyen szabályok hozzák létre a szöveget, milyen többletet adnak ezek a szabályok az egyes mondatok jelentéséhez; milyen elvárásokat keltenek bennünk jogosan a szövegről ezek a

szabályok, és milyen jelekből vehetjük észre, ha az elvárásaink és a szöveg nem illeszkednek egymáshoz” (276). A magyar olvasástanításban nagy hagyománya van az irodalmi műfajok tanításának, kevésbé foglalkoztak a nem művészi szövegekkel, ez a tanulmány éppen ezért a nem művészi szövegek feldolgozásával foglalkozik. Az egyes műfajok szabályrendszerének tanítása kapcsán – egy amerikai kutatás nyomán – a következő nagy szövegtípusokat sorolja fel: beszámoló, procedurális szövegek (más, hazai szerzők a folyamatleírás terminust használják), szekenciálisan rendezett szövegek, tájékoztató szövegek, újságszövegek, rábeszélő szövegek. Ezután a szerző leírja a szövegfeldolgozás segítésének lehetőségeit, számos külföldi kutatást és megoldási javaslatot ismertetve. Végül összegezi a tantervi lehetőségeket és a tanárok feladatait.

A kötet záró tanulmánya Molnár Éva és Józsa Krisztián tollából származik: „IKT-val segített oktatás hatása az olvasási képesség fejlődésére hátrányos helyzetű tanulók körében”. Az IKT feloldása: Információs és Kommunikációs Technikák. A szerzők ebben a fejezetben egy olyan kísérleti program eredményeiről tudósítanak, amely program része volt az OECD-országokban zajló számítógépes oktatási kísérletnek. A kísérlet arról számol be, hogy a tanulók sokat fejlődtek, erőteljesen motiváltak voltak, a számítógép tehát segítette az olvasási képességek fejlődését.

Egy rövid ismertetésben nem lehet a bonyolult összefüggéseket feltáró írásokat részletesen elemezni, célom mindössze a figyelem felkeltése volt: igen csak hasznos volna, ha a pedagógusok elolvassák a könyvet, ajánlom szíves figyelmükbe. Engem egyetlen tényező rázott meg, de alaposan, tetőtől talpig: az a felmérés, mely kimutatta, hogy a gyerekek irodalom iránti szeretete a középiskola utolsó éveiben csökken. Mik lehetnek az okok? Én csak azt tudom, hogy diákéveimben az irodalomóra volt a felüldülés maga; azt hiszem, saját tanítványaim is éltek-haltak az irodalomért (kilenc évig voltam középiskolai magyartanár); felmérésem ugyan nincsenek, de sokuk követett a pályán, s kémia tagozatos osztályom tanuló a harmincéves érettségi találkozón elszavalták kedvenc verseiket, még a Boldog, szomorú dalt is. Akkor boldog voltam, de most bizony szomorú. Az viszont öröndetes, hogy a szegező kutatók alaposan és szervezeten foglalkoznak az olvasás ügyével.

A. Jászó Anna

Figyelmükbe ajánljuk!

Adamikné Jászó Anna:

AZ OLVASÁS MÚLTJA ÉS JELENE

24 cm, 609 oldal, ára 3990 Ft

Megrendelhető postai szállításra:

Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: (1) 363-0276, fax: 221-6337, e-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

ÖTLETTÁR

Rovatvezető: Raátz Judit (Gödöllő, Lovarda u. 28. 2100)

Az alábbi, az órákon a nyelvi játékok alkalmazására buzdító összefoglalót *Csizma Katalin* tanárnőtől kaptuk.

Ma már nagyon sok kiadvány, könyv áll rendelkezésünkre, ami segítségünkre lehet az anyanyelvi nevelés játékosá tételében. Csupán néhány cím: Grétsy László: *Anyanyelvünk játéka* 1974.; Hernádi Sándor: *Nyelvi próbák* 1982.; Hernádi Sándor: *Stílusiskola* 1977.; Hernádi Sándor: *Szórakoztató szóra készítő* 1987.; Vargha Balázs: *Játsszunk a szóval!* 1972.; Forgács Erzsébet: *Nyelvi játékok* 2005.

Nemcsak kész játékokat, játékos feladatokat használhatunk fel a tanítás során, hanem ezeket át is alakíthatjuk, vagy teljesen új játékokat is kitalálhatunk. Biztathatjuk a tanulókat is, hogy készítsenek játékos feladatokat egymás számára – valamelyik feladat mintájára, vagy szabadon egy megadott témakörhöz kapcsolódóan.

Grétsy László felosztását követve lássunk most néhány példát az anyanyelvi órán jól használható nyelvi játékokra:

1. Helyesírás-fejlesztő játékok

- Letartozik a sokféle változatban ismert helyesírási totó.
- Írd le kétféleképpen! Annak ötletes példákkal való tudatosítása, hogy ugyanaz a mondat teljesen más lesz attól függően, hogy a mássalhangzó-illeszkedést figyelembe vesszük-e vagy sem: *A királylány megijedt a lovaktól (lovagtól). A falazók mindent kicsempésztek (kicsempéztek). Kaptam egy levelet az apától (apától). Egy mézfolt (mészfolt) van a kabátodon.*

2. Akusztikus (hangzással kapcsolatos) játékok

Nyelvtörök. Többszöri gyors elmondásuk a diákok által kedvelt, ugyanakkor pedig a jó artikulációt elősegítő játékos feladat. *Fekete bikapata kopog a fekete patikaköveken. Egy kupac kopasz kukac meg egy kupac kopasz kukac az összesen két kupac kopasz kukac. Nem minden szarka farka tarkabarka, csak a tarka farkú szarka farka tarkabarka. Egy icike-picike pocok pocakon pöckölt egy másik icike-picike pocokot, mire a pocakon pöckölt icike-picike pocok pocakon pöckölte az öt pocakon pöckölő icike-picike pocokot.*

3. Szavaink jelentése

- Ellentétek (egy betű, hang megváltoztatásával) öröm — üröm; hajdan — majdan; nyereség — vereség; tárt — zárt; gyász — nász; fűtés — hűtés stb. Ugyanez egy betű (hang) elvételével vagy hozzátoldásával: fosztogat — osztogat; enyészet — tenyészet; avul — javul; igazság — gázság; elvonul — felvonul stb.

- Ellentétek — egy szóban. Olyan szavak bemutatása, gyűjtése, amelyekben intarzaszerűen ellentétek lapulnak: *hímzőnő (hím, nő); kapadohány (kap, ad); római (ó, mai); vadveszély (ad, vesz); feljelent (fel, le); bazárnyitás (zár, nyit); földéhség (föld, ég); fényesszárnyú (fény, árny); vállizület (áll, ül) stb.*

4. Szóalkotás, szóalakítás

Szótöbbszörözés magánhangzócserevel. Néhány példa megadása után a diákoktól várjuk az alkotó ötleteket. Példák: tálal: *talál, telet, tolut, tilol, túlé!*; szökés: *szokás, szükös, szikes, szakos, székes*; béke: *baka, bakó, boka, béka, bika, bukó, baki, be-ki, böki*; szelíd: *szalad, széled, szőlőd, szálad, szeled (ige), szeled (névszó); stb.*

5. Játékos mondatszerkesztés, versjátékok

Dadogós mondatok alkotása. A diákokat olyan mondatok alkotására biztatjuk, melyekben ugyanaz a hangsor legalább háromszor fordul elő egymás mellett. Pl.: *Akik Rigában születtek, lettek lettek. A harisnya nyanya nyakára volt tekerve. Viseld jól magad, ad a dada dadogósnak is! Ez a pirula nem árthat: hat-hat hathat hathatós hatással. Baktat a tata Tata tatarozott vára felé.*

6. Játékok szólásokkal, közmondásokkal

Tematikus közmondás- és szólásgyűjtés.

Számok a közmondásokban, szólásokban: *Minden csoda ... napig tart (3); ... dudás nem fér meg egy csárdában (2); ... a magyar igazság (3); ... szónak is egy a vége (100); stb.*

Helynevek a közmondásokban, szólásokban: *Több is vészett ... (Mohácsnál); Egyszer volt ... Kutyavásár (Budán); Minden út ... vezet (Rómába); Él, mint Marci ... (Hevesen) stb.*

7. Találékony- és fantáziafejlesztő nyelvi játékok

- Anagrammajátékok. Számos fajtájuk van, pl. egy névből kirakni a név viselőjének foglalkozását (*Tasi Kornél — klarinétos; Főző Endre — főrendező; Márton Arisztid — adminisztrátor; Koszta Kató — szakok-*

tató stb.); vagy valamely megadott szóból egy keresztnévet (szálló — László; kelta — Tekla; bogár — Gábor; tied — Edit; élelem — Elemér; magad — Magda; stb.).

- Intarziajátékok. Ezekről is bőven olvashatunk a nyelvi játékokat tartalmazó gyűjteményekben. Grétsy László példájában tíz keresztnév lapul meg intarziaszerűen: *Végre már tavaszodik. Nem kell a kabát. A nap sugarai még ferdén esnek, de a felhőhasadékokon rád kacsint a napsugár. Hamar elő a hátzísákot! Alig várjuk már az új évad első kirándulását. Labdát kergető fiúk rohannak az erdei tisztásokon. Lányok nevetgélnek a tóparton. Árad a nóta és árad a dal. Senki sem indul haza egy szép tavaszi csokor nélkül. (Márta, Ella, Dénes, Konrád, Izsák, Éva, Anna, Kató, Sára, Kornél.)*

Az intarziajátékok új, érdekes típusa, hogy egy-egy mondat kipontozott helyére be kell írni a kihagyott részt, pl. a következő példákban egy állatnevet: *Az őr. . . . kezett meg (egér). Ez a gadta torkon (zebra). Az apja tom részeg (bolha). Min rokonaira maradt (denevér).* Stb.

- Palindromjátékok. A játék lényege olyan szavak, nevek, mondatok kigondolása vagy — megadott definíció alapján — megtalálása, amelyek visszafelé vagy ugyanúgy olvashatók, vagy egészen más szót, mondatot adnak. A játék-szakirodalom ebben is gazdag. Grétsy László feladványában a következő mondatokat egy-egy olyan szóval kell befejezni, amely oda-vissza ugyanaz: *A vegetáriánusnak zöldség meg gomba az (eledele). Ékszerben jobban szeretem a karkötőt a (láncnál). Sürgősen a nagymamához kell (mennem). Minden készen van, már az árcédulákat is (kíthetik). Szokásom a vonatból zsebkendővel (integetni). Legkedvesebb nyári sporteszközöm a (kajak).* Stb.

Ez csupán egy kis ízelítő abból a számtalan játékból, ami segítségünkre lehet a nyelvtan és helyesírás tanításakor. A nyelvi játékokról szóló könyvekben igen sokféle játékos gyakorlatot találunk, de fontosnak tartom azt is, hogy a tanár is kreatívan, találékonyan közelítsen a nyelvhez, s örömet lelje a nyelvi játékokban, hiszen így tudja hitelesen közvetíteni a nyelvvel való foglalkozás örömét.

Példaként az alábbi szövegre szeretném felhívni a figyelmet:

Tabi László: RAGOZUNK

Én élek, te vagy, ő létezik.

Én étkezem, te eszel, ő zabál.

Én iszom, te piálsz, ő vedel.

Én érkezem, te megjössz, ő beállít.

Én távozom, te elmégy, ő elkotródik.

Én sétálok, te csatangolsz, ő csavarog.

Én alkotok, te írsz, ő írogat.

Én látok, te nézel, ő bámul.

Én képzelgek, te füllentesz, ő hazudik.

Én aggódom, te félsz, ő berezel.

Én elmélkedem, te töprengsz, ő spekulál.

Én szenvedek, te kínlódsz, ő nyavalyog.

Én könnyezem, te sírsz, ő bőg.

Én tréfálok, te hülyéskedsz, ő időtlenkedik.

Én kiáltok, te ordítasz, ő üvölt.

Én neheztelek, te haragszol, ő acsarog.

Én nevetek, te vihogsz, ő röhög.

Én vitázom, te kötekedsz, ő provokál.

Én dolgozom, te tollasodsz, ő harácsol.

Én érvelek, te magyarázol, ő kioktat.

Én felelek, te feleselsz, ő nyelvel.

Én dicsérek, te bókolsz, ő hízeleg.

Én beszélek, te dumálsz, ő locsog.

Én elhunyak, te meghalsz, ő elpatkol.

Ez a szöveg kitűnően használható a jelentés tanításakor, hiszen rengeteg rokon értelmű szó fordul elő benne, s láthatjuk, hogy ezek jelentése nem azonos, csupán hasonló. A versben előforduló igék jelentése között intenzitásbeli, stilisztikai különbségek vannak.

Játékos feladatként fölhasználhatjuk úgy, hogy a vers első néhány sorát teljes egészében közöljük, majd pedig a három szinonim igéből egyet vagy kettőt elhagyunk. A tanulókat arra biztatjuk, hogy egészítsék ki a verset. Így maguk fedezik fel az igék jelentése közti összefüggést, s maguk gyűjtenek rokon értelmű szavakat, ezzel fejlődik szókincsük, nyelvi kreativitásuk is, miközben tapasztalatot szereznek a hasonló jelentésű szavak tulajdonságairól, szerepéről a nyelvhasználatban. Az ötletek, kész versek felolvasásával egymás szókincsének gyarapodásához is hozzájárulnak, s eközben kimondatlanul is találkoznak a vers üzenetével.

Továbbra is várjuk bármilyen jellegű ötleteiket, amelyek érdekesebbé, változatosabbá tehetik a magyarázókat. Levelüket az alábbi módokon folyamatosan küldhetik a rovatvezető címére: 1. postai úton: Raátz Judit 2100 Gödöllő, Lovarda u. 28.

2. e-mailen: raatz.judit@vnet.hu

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-0276 * Fax: 221-6337 * E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefon egyeztetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Petrőczy Kata Szidónia: KÉZÍRÁSOS VERSESKÖNYVE

Oldalpárokban közli az eredeti retusált kézírást és a nyomdai betűs átiratot.

21 cm, 192 oldal, ára kötve 2240 Ft

Hegedüs Géza: A MAGYAR IRODALOM ARCKÉPCSARNOKA I-II.

222 magyar író portréja Janus Pannoniustól az 1980-as évek végéig.

Két kötet, 24 cm, 888 oldal, ára kötve, védőborítóval 1575 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I-II.

200 irodalmi világnagyság portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 792 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: MAGYAR SZÁZADOK

A magyarság és a magyar kultúra története a honfoglalástól napjainkig.

24 cm, 484 oldal, ára kötve, védőborítóval 1800 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Hegedüs Géza: A SZÉPIRODALOM MŰFAJAI

24 cm, 168 oldal, ára kötve, védőborítóval 750 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotszkij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Hegedüs Géza: A HALHATATLAN HAMISJÁTEKOS

Színes, szórakoztató, rövid művelődéstörténeti írások. 21 cm, 152 oldal, ára 448 Ft

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-02-76 Fax: 221-63-37

E-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu> (ÚJ CÍM!)

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.